

ΒΑΤΡΑΧΟ- ΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΔΗ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΕΥΑΓΓ. Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΣΤ
ΑΡΧ
1979

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΔΗ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Μετάφραση
μέ Εισαγωγή και Σημειώσεις
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

A'

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) *Ἡ Βατραχομομαχία καί ὁ ποιητής της.*

Ἡ Βατραχομομαχία εἶναι τό σύντομο ἐπικό παρωδιακό ποίημα, γιά τό ὁποῖο δέν μπορούμε νά ποῦμε μέ βεβαιότητα πότε καί ἀπό ποιόν γράφτηκε. Δυό ποιητές, μέ σημαντική χρονική ἀπόσταση, ἀνάμεσά τους φαίνεται, σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες, ὅτι διεκδικοῦν τήν πατρότητα τοῦ ἔργου: Ὁ Ὅμηρος καί ὁ Πίγρητας.

Ὁ νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (5ος μ.Χ. αἰώνας) ἀναφέρει ὅτι κατά τήν ἀποψη τῶν ἀρχαίων ὁ Ὅμηρος, ἐκτός ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, ἔγραψε καί μερικά ἄλλα ἔργα, ὅπως τόν «Κύκλο» (μιά σειρά ἀπό μικρά ἐπικά ἔργα), τό «Μαργίτη» καί τή «Βατραχομαχία» ἢ Μυομαχία». Τά δυό τελευταία τά ὀνομάζει «παίγνια», δηλαδή ποιήματα μέ κωμικό περιεχόμενο.

Στόν Ὅμηρο ἀποδίδει τή Βατραχομομαχία καί ὁ Στάτιος, Ρωμαῖος ποιητής τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα. Μέ τίς παραπάνω γνώμες φαίνεται ὅτι συμφωνεῖ καί ὁ Ἀρχέλαος, γλύπτης τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα ἀπό τήν Πριήνη, ἂν κρίνουμε ἀπό τό ἔργο του «Ἀποθέωση τοῦ Ὁμήρου». Στό ἀνάγλυφο αὐτό, μαζί μέ τίς παραστάσεις ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, ὑπάρχει καί ἡ παράσταση ἑνός ποντικοῦ καί ἑνός βατράχου. Αὐτό δείχνει ὅτι ὁ Ἀρχέλαος θεωροῦσε τή Βατραχομομαχία ὀμηρική, καί ὅτι τήν ἴδια γνώμη εἶχαν πιθανότατα καί οἱ σύγχρονοί του.

Στίς παραπάνω μαρτυρίες, πού ἀποδίδουν τή Βατραχομομαχία στόν Ὅμηρο, ἀντιτίθεται τό δυζαντινό λεξικό «Σούδα», πού ἀποδίδει τό ἔργο στόν Πίγρητα ἀπό τήν Ἀλικαρνασό (μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα), ἀδελφῶ τῆς βασίλισσας Ἀρτεμισίας. Τόν Πίγρητα θεωρεῖ ποιητή τῆς Βατραχομομαχίας καί τό «Περί τῆς Ἡροδότου κακοηθείης», ἔργο πού ἀποδιδόταν στόν Πλούταρχο.

Οί αντίθετες μαρτυρίες πού αναφέρθηκαν παραπάνω δυσκολεύουν τήν προσπάθεια νά όρίσουμε μέ δεβαιότητα καί νά τοποθετήσουμε μέ ακρίβεια χρονολογικά τό έργο· μάς επιτρέπουν όμως νά ύποστηρίξουμε, μέ άρκετές πιθανότητες, ότι ή Βατραχομομαχία πρέπει νά γράφτηκε πολύ πριν από τούς άλεξανδρινούς χρόνους, ίσως πριν από τόν 5ο αιώνα. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγεί τό ότι κατά τήν άλεξανδρινή έποχή θεωρούσαν τό έργο όμηρικό. Ότι αυτή τή γνώμη είχαν εκείνη τήν έποχή φαίνεται, κοντά στά άλλα, καί από τό ανάγλυφο του Άρχέλαου πού αναφέραμε. Πριν από τόν 5ο π.Χ. αιώνα λοιπόν πρέπει νά τοποθετήσουμε τή Βατραχομομαχία, πού άποτελεί ένα αξιόλογο δείγμα της παρωδιακής ποιήσεως.

β) *Ή παρωδία ως λογοτεχνικό είδος καί ή καλλιέργειά της στην Άρχαία Έλλάδα.*

Στή ζωή συνυπάρχουν καί συνεκφράζονται τό σοδαρό μέ τό άστείο, τό τραγικό μέ τό κωμικό. Τό ίδιο συμβαίνει καί στην ποίηση. Πλάι στά σοδαρά ποιητικά έργα, όπως είναι τά όμηρικά έπη ή οί τραγωδίες των μεγάλων μας τραγικών ποιητών, υπάρχουν καί πληθος από κωμικά ποιήματα, πού παρουσιάζουν τήν κωμική, τήν εύθυμη όψη τής ζωής. Στή δεύτερη αυτή κατηγορία, πού τό κυριότερο είδος της είναι ή κωμωδία, ανήκει καί ή παρωδία ως ποιητικό λογοτεχνικό είδος.

Παρωδία στην ποίηση είναι ή κωμική άπομίμηση ενός σοδαρού ποιητικού έργου. Ό ποιητής τής παρωδίας θέλει νά προκαλέσει τό γέλιο, τήν εύθυμία· πολλές φορές καί νά διδάξει. Για νά τό πετύχει αυτό, παίρνει ως βάση κάποιο σοδαρό ποίημα καί τό τροποποιεί, τό διαφοροποιεί στο σύνολό του ή σ' ένα μέρος του. Οί άλλαγές γίνονται συνήθως όχι τόσο στην γλωσσική καί μετρική μορφή του ποιήματος, όσο στο περιεχόμενό του. Έτσι τή θέση των ήρώων του σοδαρού έργου παίρνουν καινούριοι ήρωες, πού ή όμοιότητά τους μέ τούς πρώτους είναι όλότελα έπιφανειακή, ψεύτικη, μέ άποτέλεσμα νά δημιουργείται από τή μεταξύ τους σύγκριση ή αίσθηση του κωμικού. Οί ήρωες τής Ίλιάδας π.χ. γίνονται δάτραχοι καί ποντικοί ή φαγητά έστιατορίου. Στούς καινούριους ήρωες ό παρωδιακός ποι-

ητής αποδίδει πράξεις και σκέψεις όλωσδιόλου αταίριαστες στη φύση τους, γελοιοποιώντας έτσι και υποβιβάζοντας τους ήρωες του σοβαρού έργου.

Μέ την παρωδία τά στοιχεία του σοβαρού ποιήματος, δηλ. ήρωες, σκέψεις, πράξεις, σκηνές, εικόνες, παίρνουν μιá νέα μορφή, παρόμοια με τίς γελοίες μορφές που δίνει σε πρόσωπα και πράγματα ένας παραμορφωτικός καθρέφτης. Έτσι ο ποιητής της παρωδίας πετυχαίνει τή γελοιοποίηση, τήν πρόκληση του γέλιου και τής εϋθυμίας. Και προχωρώντας πολλές φορές πέρα απ' αυτά, διδάσκει, προβάλλοντας τά άσήμαντα και δίνοντας τίς πραγματικές τους διαστάσεις σ' έκείνα που προβάλλονται περισσότερο απ' ό,τι πρέπει μεγαλόπρεπα.

Η ίδια ή φύση τής παρωδίας, δηλαδή ή απομίμηση, δείχνει ότι τά παρωδιακά ποιήματα θρίσκονται αναγκαστικά σε άμεση έξάρτηση από τά σοβαρά ποιητικά είδη, κυρίως από τό έπος και τό δράμα, από τά όποια πηγάζουν και των όποιων τήν εξέλιξη ακολουθούν. Από τήν άλλη μεριά ο κωμικός χαρακτήρας τής παρωδίας δικαιολογεί τήν ένταξη της στην κωμική ποίηση και τή στενή σύνδεσή της με τήν κωμωδία.

Η παράλληλη εμφάνιση του άστείου με τό σοβαρό, του ίαμβου με τήν έλεγεία στη λυρική ποίηση, τής κωμωδίας με τήν τραγωδία στη δραματική, δείχνει ότι ή παρωδία πρέπει νά πρωτοεμφανίστηκε στην αρχική της μορφή μαζί με τό έπος. Τά όμηρικά έπη αποτέλεσαν τον πρώτο στόχο της, που διατηρήθηκε σ' όλα τά στάδια τής εξέλιξέως της. Αργότερα από τον 5ο π.Χ. αιώνα και ύστερα, παρωδήθηκε και ή τραγωδία.

Στήν αρχαία λογοτεχνία μας δέν έχουμε πολλά δείγματα παρωδικής ποιήσεως: όσα σώζονται, όλόκληρα ή αποσπασματικά, επιδεικνύουν τήν προσκόλλησή τής παρωδίας στο έπος και στο δράμα, τά όποια και απομιμείται.

Έτσι, ο ίαμβογράφος Ίπώννακτας ο Έφέσιος, ποιητής των μέσων του βου - Χ. αιώνα, έγραψε, και μιá παρωδία τής Ίλιάδας.

Ο Μάτρωνας, ποιητής του 4ου αιώνα, από τήν Πιτάνη τής Αιολίδας, έγραψε τήν παρωδία «Άττικός Δείπνος», στην όποία παρωδεί τά όμηρικά έπη, βάζοντας στη θέση των ήρώων τά φαγητά ενός έστιατορίου τής Αθήνας.

Ὁ Ἡγήμονας ἀπό τῆ Θάσο, ποιητής καί ἠθοποιός, πού ἐξῆσε στήν Ἀθήνα τήν ἐποχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, διαμόρφωσε τήν παρωδιακή ποίηση σέ θεατρικό εἶδος καί διασκέδασε ἀρκετά τοὺς Ἀθηναίους μέ τήν περίφημη «Γιγαντομαχία» του.

Προηγήθηκε ὁ Ἐπίχαρμος, ὁ βασικός δημιουργός τῆς Σικελιώτικης κωμωδίας (6ος π.Χ. αἰώνας), πού ἐκτός ἀπό τίς κωμωδίες του ἔγραψε καί παρωδίες μύθων σχετικῶν μέ θεοὺς ἢ ἥρωες.

Μέ ἀνάλογο τρόπο ὁ κωμωδιογράφος Κρατίνος στήν Ἀθήνα (5ος π.Χ. αἰώνας) μέ τήν κωμωδία του «Ὀδυσσοῦς» παρουσίασε παρωδικά τίς περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσεά μέ τοὺς Κύκλωπες.

Τέλος, τήν ἴδια ἐποχή ὁ μέγας μας κωμικός Ἀριστοφάνης πραγματοποίησε τή στενή σύνδεση τῆς παρωδίας μέ τήν κωμωδία διακωμωδώντας τοὺς τραγικούς ποιητές καί ἰδίως τόν Εὐριπίδη.

Ἀπό τά παραπάνω συμπεραίνουμε ὅτι ἡ παρωδία, ἀφοῦ πρωτοεμφανίστηκε μαζί ἢ λίγο ἀργότερα ἀπό τό ἔπος, ἔφτασε στήν ὀριστική διαμόρφωση καί ἀκμή της τόν 6ο καί 5ο αἰώνα, συνεχίστηκε καί ἀργότερα δεμένη μέ τό ἔπος, τοὺς μύθους καί τήν τραγωδία, χωρίς νά ἀφήσει πολλὰ ἀξιόλογα δείγματα παρωδιακῆς ποιήσεως.

γ) Περιεχόμενο καί διάγραμμα τῆς Βατραχομουμαχίας.

Ἡ ὑπόθεση τῆς Βατραχομουμαχίας εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὁ ποντικός Ψιχουλάρπαγας, περὶφανο ἀρχοντόπουλο, πηγαίνει σέ μιά λίμνη νά πιεῖ νερό. Ἐκεῖ ἀνταμώνει τό Φουσκομάγουλο, βασιλιά τῶν βατράχων. Ἐπειτα ἀπό μιά σύντομη συζήτηση μεταξύ τους, ὁ βασιλιάς προσκαλεῖ τόν Ψιχουλάρπαγα στό σπίτι του νά τόν φιλοξενήσει. Τό ἀρχοντόπουλο δέχεται, ἀνεδαίνει στή ράχη τοῦ Φουσκομάγουλου καί ἀρχίζει τό ταξίδι τους στή λίμνη. Ξαφνικά παρουσιάζεται μιά νεροφίδα. Τρομάζουν καί οἱ δύο τους. Ὁ Φουσκομάγουλος δουτάει στή λίμνη καί γλυτώνει. Ὁ Ψιχουλάρπαγας πνίγεται. Τήν εἶδηση τοῦ πνιγμοῦ του τή μεταφέρει στοὺς ποντικούς ὁ Πιατογλύφτης, αὐτόπτης μάρτυρας. Οἱ ποντικοὶ θυμῶνουν, ἀρματώνονται καί στέλνουν τόν Χυτροδοῦτα νά κηρύξει τόν πόλεμο στοὺς βατράχους κατηγορώντας τους ὅτι ἔπνιξαν τόν Ψιχουλάρπαγα. Ὁ Φουσκομάγουλος ἀρνεῖται τήν κατηγορία καί ἐτοιμάζει τοὺς βα-

τράχους για πόλεμο. Παράλληλα ὁ Δίας συγκαλεῖ συμβούλιο τῶν θεῶν, πού ἀποφασίζουν νά παραμείνουν οὐδέτεροι. Μετά ἀπό αὐτά ἀρχίζει σκληρή μάχη μέ πολλούς νεκρούς. Οἱ ποντικοί φαίνεται νά ἐπικρατοῦν. Ὁ Δίας, γιά νά σώσει τούς βατράχους, ἐπεμβαίνει μέ τό ἀστροπελέκι. Δέν καταφέρνει ὅμως τίποτα. Τελικά δίνει τή λύση μέ ἄλλο τρόπο. Στέλνει κατά τῶν ποντικῶν τά καθούρια. Αὐτά ἀναγκάζουν τούς ποντικούς νά σταματήσουν τή μάχη.

Ἡ Βατραχομουμαχία μέ τό κωμικό της περιεχόμενο παρωδεῖ τήν Ἰλιάδα. Ὁ ποιητής της χρησιμοποίησε τή γλώσσα καί τό μέτρο της, παρουσίασε πολεμικές σκηνές καί εἰκόνες ἀνάλογες μέ τίς σκηνές καί τίς εἰκόνες ἐκείνης καί τοποθέτησε στή θέση τῶν ἡρώων τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἀντίστοιχους ἥρωες, βατράχους καί ποντικούς.

Στόχος της ὁ γενικότερος στόχος τῆς παρωδίας· τό γέλιο, ἡ εὐθυμία, ἡ γελοιοποίηση. Καί εἰδικότερα ἡ γελοιοποίηση τοῦ πολέμου. Προσπαθεῖ νά κατεβάσει τόν πόλεμο στίς πραγματικές του διαστάσεις· στίς διαστάσεις τῶν βατράχων καί τῶν ποντικῶν.

Ὁ ποιητής τῆς Βατραχομουμαχίας πετυχαίνει τό στόχο του μέ χαριτωμένες καί ἔξυπνες ἐπινοήσεις.

Τά ὀνόματα μέ τά ὁποῖα βαπτίζει τούς ποντικούς (Ψιχουλάρπας, Τυρογλύφτης, Πιατογλύφτης, Χυτροδοῦτας κ.τ.λ.) ὀδηγοῦν τή σκέψη μας στίς ἀσήμαντες συνηθισμένες ἀσχολίες αὐτῶν τῶν μικρόσωμων τρωτικῶν· στό ἀσταμάτητο κυνήγι τοῦ ψωμοῦ καί τοῦ τυριοῦ. Κι ὅμως αὐτά τά φοβισιάρικα ζωάκια παρομοιάζονται μέ τούς Γίγαντες, καί τό πρωτοπαλίκαρό τους ἀψηφᾶ ἀκόμα καί τόν κερανό τοῦ Δία! Μέ ἀνάλογη κωμικότητα δίνονται καί τά ὀνόματα τῶν βατράχων (Φουσκομάγουλος, Λασποσπίτης, Νερορούφας, Σκουξιάρης κ.τ.λ.). Μᾶς θυμίζουν τή ζωή αὐτῶν τῶν φλύαρων ἀμφίβιων στά λασπόνερα τοῦ θάλασσου καί τό ἀσταμάτητο παράφωνο τραγούδι τους. Ὅμως καί οἱ βάτραχοι, γίνονται πολεμοχαρεῖς ἥρωες.

Ἐκτός ἀπό τά ὀνόματα, ἔντονα προβάλλεται τό κωμικό στοιχεῖο καί σέ πολλές σκηνές καί εἰκόνες τοῦ ἔργου.

Στό στίχο 205 π.χ. στήν ἀρχή τῆς μάχης, ἡ πτώση τοῦ ποντικοῦ Ἀντρογλύφτη, χτυπημένου ἀπό τό Βροντόλαλο, γεμίζει μέ κωμικό ἤχο τό πεδίο τῆς μάχης:

«Μέ θρόντο πέφτει κι από πάνω του θροντήξαν τ' ἄρματά του».

Μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο δίνει ὁ Ὅμηρος σέ πολλά σημεῖα τῆς Ἰλιάδας τήν πτώση τῶν ἡρώων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στούς μεγαλόσωμους ὀμηρικούς ἥρωες καί στόν μικροσκοπικό Ἄντρογλύφτη δείχνει πόσο κωμικά ἀντιχεῖ ὁ γοδούπος τῆς πτώσεως τοῦ τελευταίου καί τό θρόντημα τῶν ἀρμάτων του.

Δύσκολα συγκρατεῖ κανεῖς τά γέλια του στούς στίχους 239 – 240 ὀλέποντας τόν Ψιγουλάρπαγα ὀργισμένο νά ἀρπάξει μιὰ ἀσήκωτη κοτρώνα. «Φρένιασε τότε ἐκεῖνος κι ἄδραξε μέ τό χοντρό του χέρι κοτρώνα ἀσήκωτη, πού κείτονταν βαριά στό χῶμα ἀπάνω». Ὁ ποντικός ἀφήνει τά ψίχουλα κι ἀρπάζει τήν κοτρώνα. Κάνει αὐτό πού κάνουν οἱ ἥρωες καί οἱ θεοί. Ἀρπάζει τήν κοτρώνα ὅπως ὁ Ἐκτορας (Η 264 - 265) ἢ ὅπως ἡ πολεμόχαρη Ἄθηνᾶ (Φ 403 - 404).

Δέν εἶναι λιγότερο κωμικά καί τά δύο συμβούλια τῶν θεῶν, πρῖν ἀπό τή μάχη τό ἕνα, πρὸς τό τέλος τῆς τό ἄλλο. Στό πρῶτο (στίχ. 168 κ. ἑξ.) οἱ θεοί ἐπειδή φοβοῦνται (!) τά κοντάρια τῶν γαύρων πολεμιστῶν, ἀποφασίζουσ νά κρατήσουν οὐδετερότητα. Στό δευτέρω δηλώνουν ἀδυναμία νά συγκρατήσουν τοῦς ποντικούς.

Τά λίγα παραδείγματα πού παρατέθηκαν δείχνουν πῶς πετυχαίνει τό στόχο του ὁ ποιητής· πῶς τά καταφέρνει νά δημιουργεῖ τήν αἴσθηση τοῦ κωμικοῦ καί νά προκαλεῖ τό γέλιο καί τήν εὐθυμία.

Τό ὅλο ἔργο μποροῦμε νά τό χωρίσουμε σέ ἐπί μέρους ἐνότητες σύμφωνα μέ τό ἀκόλουθο διάγραμμα:

α) στίχ. 1 - 98:	Ἐπίκληση στίς Μοῦσες, ἀφορμή τοῦ πολέμου
1 - 8: Ἐπίκληση – Προέκθεση
9 - 64: Ἐφορμή τοῦ πολέμου
β) στίχ. 99 - 131:	Πολεμικό συμβούλιο – ἔξοπλισμός ποντικῶν.
γ) στίχ. 132 - 143:	Ἀποστολή κήρυκα ἀπό τοῦς ποντικούς – κήρυξη πολέμου.
δ) στίχ. 144 - 167:	Πολεμικό συμβούλιο – ἔξοπλισμός τῶν βατράχων.
ε) στίχ. 168 - 198:	Συνέλευση τῶν θεῶν – Ἀπόφαση οὐδετερότητας στόν ἐπικείμενο πόλεμο
στ) στίχ. 199 - 267:	Ἐναρξη καί διεξαγωγή τοῦ πολέμου – νίκη τῶν ποντικῶν.

- ζ) στίχ. 268 - 293: Δεύτερη συνέλευση τῶν θεῶν – ἀνεπιτυχῆς ἐπέμβαση τοῦ Δία μέ τόν κεραινοῦ.
 η) στίχ. 294 - 303: Ἐπέμβαση τῶν καθουριῶν ὑπέρ τῶν βατραχῶν – λήγουν οἱ ἐχθροπραξίαι.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΟΝΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΑΤΡΑΧΩΝ

α) ΠΟΝΤΙΚΩΝ

1) Ψιχουλάρπαγας	(Ψιχάρπαξ)**
2) Ψωμοφάγος*	(Τρωξάρτης)
3) Μυλογλύφτρα	(Λειχομύλη)
4) Ξυγκομάσης*	(Πτερονοτρόκτης)
5) Πιατογλύφτης	(Λειχοπίναξ)
6) Τυρογλύφτης	(Τυρογλύφος)
7) Χυτροδοῦτας	(Ἐμβασίχυτρος)
8) Ἄντρογλύφτης	(Λειχήνωρ)
9) Τρωποφράκτης*	(Τρωγλοδύτης)
10) Ψωμοψάχτης	(Ἄρτοφάγος)
11) Βασιλικιώτης	(Ἔκιμιδης)
12) Τυροφάγος	(Τυροφάγος)
13) Τσικνογλύφτης*	(Πτερογλύφτης)
14) Σαπουνάς	(Λιτραῖος)
15) Παστρομάδης*	(Πτεροφάγος)
16) Ψιχουλάρπαγας	(Ψιχάρπαξ)***
17) Κομματάς*	(Μεριδάρπαξ)
18) Ροκάνας	(Κναίσων)

* Εἶναι ὀνόματα πού ἀρθθησαν ἀπό τή μετάφραση τοῦ I. Βηλαρά.

** Μέσα στήν παρένθεση τά ὀνόματα τῶν ποντικῶν, ὅπως τά θρίσκουμε στό ἀρχαῖο κείμενο.

*** Πρόκειται γιά δεύτερο Ψιχουλάρπαγα, συνονόματο μέ τόν I.

δ) ΒΑΤΡΑΧΩΝ

1) Λασπάς*	(Πηλεύς)**
2) Φουσκομάγουλος*	(Φυσίγναθος)
3) Βροντόλαλος	(Ύψιθόας)
4) Λασπίδης	(Πηλείων)
5) Παντζαράς	(Σευτλαῖος)
6) Φωνακλάς	(Πολύφωνος)
7) Βαλτίσιος*	(Λιμνόχαρις)
8) Ριζοφάγος	(Κοστοφάγος)
9) Λιμνιώτης*	(Λιμνήσιος)
10) Καλαμιώτης	(Καλαμίνθιος)
11) Λασποσπίτης	(Βορβοροκοίτης)
12) Νερορούφας	(Ύδροχαρις)
13) Πρασσομούρης	(Πρασσαῖος)
14) Λαχανάς*	(Κραμβοδάτης)
15) Σκουξιάρης*	(Κραυγασίδης)
16) Πρασσομούρης	(Πρασσαῖος)***
17) Ριγανάτος	(Όριγανίων)
18) Νερορήγισσα	(Ύδρομέδουσα)

* Είναι ονοματα πού πάρθηκαν από τή μετάφραση του Ι. Βηλαρά.

** Μέσα στην παρένθεση τά ονόματα των βατράχων, ὅπως τά θρίσκουμε στό άρχαίο κείμενο.

*** Πρόκειται για δεύτερο Πρασσομούρη, συνονόματο μέ τόν 13.

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Ἐπίκληση στίς Μοῦσες – Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου

Τὴν πρώτη μου σελίδα ἀρχίζοντας, ὦ Μοῦσες τοῦ Ἑλικώνα, 1
 γεμίστε τὴν καρδιά μου δύναμη, νά ψάλω τὸ τραγούδι
 πού τώρα στό χαρτί κρατώντας το τά γόνατα μοῦ κόβει·
 ἡ ἄσωτη ἀμάχη πού ὁ Ἄρης ἀναψεν, ὁ θροντοπολεμάρχος,
 παρακαλῶ σας κοσμοξάκουστη σ' αὐτιά ὀλωνῶν νά φτάσει, 5
 οἱ ποντικοὶ πῶς ἀντραγάθησαν σέ μάχη μέ βατράχους,
 τολμώντας ἔργα σάν τοὺς Γίγαντες, τῆς Γῆς τοὺς γιούς τοὺς
 γαῦρους,
 κατὰ πῶς ἱστοροῦσαν οἱ ἄνθρωποι· καί τέτοια στάθη ἡ ἀρχὴ τῆς.

Ποντίκι διπασμένο ξέφυγε τῆς γάτας τίς λαχτάρεις 10
 καί πλάι στή λίμνη τό λιχοῦδικο πηγοῦνι του ἀκουμπώντας,
 γλυκορουφούσε τό μελίγλυκο νερό· κι ἐκεῖ τό βλέπει

Στ. 1. **Ἦ Μοῦσες τοῦ Ἑλικώνα:** Οἱ Μοῦσες λατρεύονταν ἀρχικά στήν Πιερίδα, ἀπ' ὅπου πῆραν τό ὄνομα Πιερίδες. Ἀργότερα ἡ λατρεία τους ἀπλώθηκε καί σ' ἄλλες περιοχές καί ἰδιαίτερα στή Βοιωτία, στόν Ἑλικώνα. Στό στ. αὐτό ἔχουμε παρωδία τοῦ πρώτου στ. τῆς Ἰλιάδας:

Τῆ μάνητα, θεά, τραγοῦδα μου τοῦ ξακουστοῦ Ἀχιλλέα.

Στ. 4. **ἡ ἄσωτη μάχη** = ἡ ἀτέλειωτη μάχη, αὐτή πού δέν ἔχει τέλος.

Στ. 7. **σάν τοὺς Γίγαντες.** Οἱ Γίγαντες, τερατόμορφα καί τρομερά σέ δύναμη ὄντα, ὀνομάζονται «γιοὶ τῆς Γῆς», γιατί δημιουργήθηκαν ἀπό τή γῆ μέ τό αἷμα τῆς πληγῆς πού προξένησε στόν Οὐρανό ὁ γιός του Κρόνος. Συχνότερα ἀναφέρεται ἡ μάχη τους μέ τό Δία καί τοὺς ἄλλους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἡ Γιγαντομαχία. Ἐπειτα ἀπό σκληρό ἀγώνα τοὺς ἐξόντωσαν οἱ θεοὶ μέ τή βοήθεια τοῦ Ἡρακλῆ. Ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στοὺς ποντικούς καί τοὺς Γίγαντες ἐπιτείνει τὴν κωμικότητα τῆς παρομοίωσης.

πολυλογάς λιμνοκατοίκητος, κι αὐτά τοῦ λέει τὰ λόγια:

– Ξένε, ποιός εἶσαι; καί στ' ἀκρόγιαλο ποῦθ' ἦρθες; Ποιός
σου ὁ κύρης;

Τὴν πάσα ἀλήθειαν ὁμολόγα μου, μή σέ γροικήσω ψεύτη.

Ἄν γκαρδιακό σέ νιώσω φίλο μου, στοῦ σπίτι μου θά πᾶμε. 15

θά σέ φιλέσω, πλῆθος ὁμορφα θά σοῦ χαρίσω δῶρα.

Ἐγώ ῥμαι ὁ Ρήγας Φουσκομάγουλος, πού πάντα μέσ στή λίμνη

ζῶ τιμημένος ἀπ' τοὺς δάτραχους, ἀφέντης κι ὁδηγός τους.

Ὁ κύρης μου ὁ Λασπᾶς μ' ἀνάστησε, σάν μ' ἐρωτολαχτάρα

ἔσμιξε μέ τή Νερορήγισσα στοῦ Ἡριδανοῦ τίς ὄχθες. 20

Ὅμως καί σύ φαντάζεις μου ὁμορφος, μέσ στοὺς λεβέντες πρῶτος

βασιλοράβδη ρήγα σέ θαρρῶ, στίς μάχες ἀντρειωμένον.

Ἐλα λοιπόν, μίλα μου, διάζομαι νά μάθω τή γενιά σου.

Τότε σ' αὐτόν ὁ Ψιχουλάρπαγας ἀπηλογήθη κι εἶπε:

– Γιατί ρωτᾶς με γιά τό γένος μου; τό ξέρει ὁ κόσμος ὅλος, 25

τό ξέρουν κι οἱ θνητοί κι οἱ ἀθάνατοι, ὡς καί τὰ οὐρανοπούλια.

Μέ ὀνοματίζουν Ψιχουλάρπαγα, κι εἶμαι τοῦ Ψωμοφάγου

γιός, τοῦ τρανόκαρδου τοῦ κύρη μου· μάνα μου ἦ Μυλογλύφτρα,

ἦ μοσκοθυγατέρα τοῦ τρανοῦ τοῦ ρήγα Ξυγκομάση.

Στ. 16. Παρωδία τοῦ στ. Ζ 218 τῆς Ἰλιάδας.

κι ὦρια ἀλλάξανε δῶρα φιλίας οἱ δνό τους

Ἐκεῖ πρόκειται γιά τὰ δῶρα πού ἀντάλλαξαν ὁ Οἰνείας μέ τό Βέλλερεφόντη.

Στ. 19/20. **Λασπᾶς – Νερορήγισσα.** Στοῦ ἀρχαῖο κείμενο τό ὄνομα τοῦ Λασπᾶ εἶναι

Πηλεύς. Μιλώντας ἐδῶ μέ καμάρι ὁ Φουσκομάγουλος γιά τήν καταγωγή του,

μᾶς θυμίζει τοὺς γονεῖς τοῦ Ἀχιλλέα, τόν Πηλέα καί τή θαλασσινή θεότητα

(Νερορήγισσα) Θέτιδα. Σημείωσε καί τήν παρωδία τοῦ στ. Ζ 25 τῆς Ἰλιάδας:

μέ τή νεράιδα τοῦτος ἔσμιξε, τὰ πρόβατα ὡς βοσκοῦσε.

Στ. 21. **φαντάζεις** = φαίνεσαι, δείχνεις.

Στ. 22. **βασιλοράβδης** = αὐτός πού κρατᾶ βασιλικό σκήπτρο. Στοὺς στίχους αὐτοὺς

σημειώνουμε παρωδία τῶν στ. Γ169 – 170 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ὁ Πρίαμος

ρωτώντας τήν Ἑλένη γιά τόν Ἀγαμέμνονα, λέει:

Ὅμως τόσο ὁμορφο τὰ μάτια μου δέν ἔχουν δεῖ ποτέ τους

μηδέ καί τόσο ἀλήθεια πέφανε· ρηγάρης πρέπει νά ῥναι.

Στ. 25-26. Παρωδεῖται ἡ συνάντηση τῶν ἡρώων Διομήδη καί Γλαύκου στοὺς στ. Ζ

145 καί 151 τῆς Ἰλιάδας, πρὶν συγκρουσθοῦν:

Διομήδη ἀντρόκαρδε, τί κάθσαι καί τή γενιά ρωτᾶς μου;

Ποιά ῥναι ἡ γενιά μου, ὅσοι τήν ξέροννε πολλοὶ θαρρῶ λογιῶνται.

Σέ καλυδόσπιτο μέ γέννησε, κι ἄρχοντικιά ἡ τροφή μου, 30
καρύδια, σύκα κι ὀλονόστιμες θροφές λογιῶ λογιῶνε.
Μά πῶς νά μέ λογιᾶσεις φίλο σου, πού διόλου δέ σοῦ μοιάζω;
Ἐσένα στά νερά εἶναι ἡ ζήση σου· μά ἐγώ τό ἔχω συνήθεια
νά ροκανίζω ὅσα ἔχουν οἱ ἄνθρωποι στά σπίτια τους καλούδια.
Ψωμί δέ μοῦ ξεφεύγει ἀφρόπλαστο σ' ὠριόκκυκλο πανέρι, 35
μήτε ἡ γιομάτη σουσαμότυρο μακροπεπλούσα πίτα,
μήτε κομμάτι ἀπό χοιρόμερο, σκωτάκια ἄσπροντυμένα,
μήτε καί τό τυρί τό νιόπηχτο ἀπό τό γλυκό τό γάλα,
μήτε ἡ λαχταριστή μελόπιτα, πού ὡς κι οἱ θεοί ποθοῦνε,
μήτε ὅσα σ' ἄνθρωποξεφάντωσες μαγεῖροι μαστορεῦουν 40
σίς χύτρες τεχνικά ταιριάζοντας λογιῶ λογιῶ νοστίμιες.
Ποτέ δέν ἔφυγα ἀπ' τό σάλαγο τόν ἄγριο τοῦ πολέμου,
στούς μπροστομάχους πάντα ἀνάμεσα ρίχνομαι εὐθύς στή μάχη.
Δέν τόν φοβᾶμαι ἐγώ τόν ἄνθρωπο, τρανό κι ἄς ἔχει σῶμα,
μά τοῦ δαγκάνω τ' ἀκροδάχτυλα στήν κλίνη του γλιστρώντας· 45
κι ἔτσι ἀλαφρά βουτάω τή φτέρνα του, πού δέ γροικᾶει τόν πόνο,
κι ἀπ' τό βαθύ ὕπνο δέ σηκώνεται τήν ὥρα πού δαγκάνω.
Μονάχα δυό εἶναι πού μοῦ φέρνουνε σ' ὅλη τή γῆς τρομάρα·
γάτα καί κερκινέζι ἀπό τή μιά, τρανή μου δυστυχία,
τ' ἄλλο ἡ παγίδα ἡ πολυστέναχτη, πού δόλιος μοῦ εἶναι χάρος. 50
Μά ἀπ' ὅλα πιότερο ἡ ἀνήμερη μοῦ φέρνει σύγκρου ἡ γάτα,
γιατί πασκίζει ὡς κι ἀπ' τήν τρύπα μου λές νά μέ ξετρυπώσει.
Δέν τρώω ραπάνια μήτε λάχανα, δέν τρώω κολοκύθια,
χλωρά κοκκινογουῦλια ἢ σέλινα δέν εἶν' τροφή δική μου·
αὐτά γιά φαγητά σεις τά ἔχετε, πού ζῆτε μέσ στή λίμνη. 55
Σ' αὐτά ἀποκρίθη ὁ Φουσκομάγουλος χαμογελώντας κι εἶπε:
– Γιά τήν κοιλιά σάν κούρκος φούσκωσες, ξένε· κι ἐμεῖς στή
λίμνη

Στ. 32. **νά λογιᾶσεις** = νά λογαριάσεις, νά θεωρήσεις.

Στ. 36. **μακροπεπλούσα** = (πίτα) μέ μακρὸ πέπλο, μέ μεγάλα φύλλα.

Στ. 40. **ἀνθρωποξεφάντωση** = τό φαγοπότι, τό γλέντι.

Στ. 42. **σάλαγος** = ἡ γεμάτη κραυγές ταραχή τῆς μάχης.

Στ. 43. Θυμίζει τό στ. Ν 642 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ὁ Μενέλαος
γυρνᾶει ξανά καί δίχως ἄρηγτα τοὺς μπροστομάχους σμίγει.
μπροστομάχος: αὐτός πού πολεμᾷ στήν πρώτη γραμμή.

καί στή στεριά πολλά χαιρόμαστε, πού θάμα νά τά δλέπεις.
 Διπλή ζωή, διπλό βοσκοτόπο χάρισε στά βατράχια
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός, στή γῆς πηδήματα νά κάνουν, νά δουτάνε 60
 στή λίμνη κι ἔτσι διπλομοίραστη τήν κατοικιά τους νά ἔχουν.
 Κι ἂν θές νά δεις, νά μάθεις, εὐκολα κι αὐτό μπορεῖ νά γίνει.
 Πήδα στήν πλάτη μου καί κράτα με γερά, μήπως γλιστρήσεις,
 κι ἔτσι μέ τήν καρδιά σου ὀλόχαρη στ' ἀρχοντικό μου μπαίνεις.
 Ἔτσι εἶπε καί τήν πλάτη του ἔσκυψε· κι εὐθύς ἀνέδη ἐκεῖνος 65
 γύρω τά χέρια ἀλαφροδένοντας στόν τρυφερό λαιμό του.
 Χαιρόταν στήν ἀρχή γιατί ἔβλεπε τ' ἀραξοβόλια δίπλα,
 ὄνειρεμένο τό ταξίδι τους· μά ξαφνικά σάν εἶδε
 τά σκοῦρα νά τόν ζώνουν κύματα, κορόμηλο τό δάκρυ,
 κλαιγόταν, μά ἡ μετάνοια ἀνώφελη, τραβοῦσε τά μαλλιά του, 70
 τά πόδια κάτω ἀπ' τήν κοιλιά ἔσφιγγε καί μέσα του ἡ καρδιά του
 σπαρτάριζε γιατί ἦταν ἄμαθη, καί τή στεριά ποθοῦσε.
 Βαριά ἀναστέναζε καί ἀγῶσε τό αἷμα του ἀπ' τό φόβο.
 Σάν τό κουπί ἡ οὐρά του πίσω του μέσ στά νερά σερόνταν,
 κι ὡς στούς θεοὺς ἔκανε δέηση νά θγεί, στεριά νά πιάσει, 75
 νερά ὀλοσκοτεινά τόν ἔλουζαν κι ὄλο ἔκραζε βοήθεια.
 Κι ἀπό τό στόμα του σάν ρήτορας αὐτό τό λόγο θγάζει:
 «Στή ράχη του ὅμοια δέν κουβάλησε τό ἐρωτικό φορτίο
 μέσ ἀπ' τό κύμα ὁ Ταῦρος φέρονοντας στήν Κρήτη τήν Εὐρώπη,
 ὡς κουβαλαίει ἐμέ στό σπίτι του, στήν πλάτη του ἀπλωμένον, 80
 ὁ δάτραχος σ' ἀφρούς σηκώνοντάς τό ὀλόγλωμό του σῶμα».

Ξάφνου μιά νεροφίδα πρόβαλε, φριχτό καί γιά τούς δυό τους
 θέαμα· τό κεφάλι ὀρθόστητο πά στά νερά κρατοῦσε.
 Μόλις τήν εἶδε ὁ Φουσκομάγουλος, δούτηξε κι οὔτε νοιάστη
 πού ἔτσι τό σύντροφό του θά ἔφηνε ν' ἀφανιστεῖ· στής λίμνης 85
 τ'αὐτά δάθη χώθηκε καί γλύτωσε ἀπό τό μαῦρο χάρο.

Στ. 79. **Ταῦρος – Εὐρώπη.** Ὁ Δίας ἄρπαξε τήν κόρη τοῦ βασιλιά τῆς Συρίας Φοίνικα καί, μεταμορφωμένος σέ ταῦρο, τήν ἔφερε στήν Κρήτη, περνώντας πάνω ἀπό τή θάλασσα.

Στ. 86. Παρωδία τοῦ στ. Η 254 τῆς Ἰλιάδας:
μ' αὐτός ἀνάγειρε καί γλίτωσε τοῦ ἀσβολωμένου Χάρου.
 Πρόκειται γιά τόν Ἴεκτορα, πού κινδύνεψε στή σύγκρουσή του μέ τόν Αἴαντα, καθώς τό κοντάρι τοῦ Αἴαντα τοῦ τρύπησε τήν ἀσπίδα.

Πετάχτη ὁ ποντικός κι ἀνάσκελα μέσ στά νερά ξαπλώθη,
 τὰ χέρια του ἔσφιγγε καί τσίριζε τό τέλος του γροικώντας.
 Πολλές φορές στὸν πάτο βούλιαξε, πολλές γοργοκλοτσώντας
 ἀπάνω ἀνέβαινε, μὰ ἀδύνατο τοῦ χάρου νά ξεφύγει. 90
 Μούσκεμα τὰ μαλλιά του πιότερο τό σῶμα του θαρραίναν.
 Κι ἔτσι ὅπως τὰ νερά τὸν ἔπνιγαν, λέει τοῦτες τίς φοβέρες.
 – Θά τό πληρώσεις, Φουσκομάγουλε, τό δόλιο φέρισμό σου,
 γιατί ἀπ' τό σῶμα σου μέ πέταξες σάν ναυαγό ἀπό βράχο.
 «Δέ θά ἴσουν στή στεριά, πανάθλιε, διόλου καλύτερός μου 95
 στήν πάλη, στίς γροθιές, στό τρέξιμο· μὰ ξεπλανεύοντάς με,
 ὑπουλα στά νερά μέ πέταξες. Τά βλέπει ὁ θεός καί κρίνει.
 Ὁ ποντικοστρατός ἐκδίκηση θά πάρει, δέ γλυτώνεις».

Πολεμικά συμβούλια – Ἐξοπλισμοί ἀντιπάλων

Ἔτσι σάν εἶπε αὐτός ξεψύχησε στή λίμνη· μὰ τὸν εἶδε
 ὁ Πιατογλύφτης, πού στ' ἀκρόγυαλο καθόταν καί θωροῦσε· 100
 σκουίζει στριγγά κι ὁ,τι εἶδε τρέχοντας τοὺς ποντικούς μνηαί.
 Ἄγρια τοὺς ἔπιασε ὄλους μάνητα τή συμφορὰ σάν μάθαν.
 Τοὺς κράχτες τοὺς ἀμέσως πρόσταξαν, πρὶν φέξει, ὄλους νά κράξουν,
 νά συναχτοῦνε στ' ἀρχοντόσπιτο τοῦ ἀρχοντα Ψωμοφάγου,
 κυροῦ τοῦ δόλιου Ψιχουλάρπαγα, π' ἀνάσκελα στή λίμνη 105
 εἶχε ἀπλωθεῖ κουφάρι πιά ἄψυχο, κι οὔτε κοντά στίς ὄχθες
 ὁ δύστηχος, μὰ μεσοπέλαγα πά στά νερά πλανιόταν.
 Μέ διάση ὡς μαζωχτήκαν σύνναυγα, σηκώθη πρῶτος πρῶτος,
 καημό γιομάτος γιά τό σπλάχνο του, καί λέει ὁ Ψωμοφάγος:
 – Μόλο πού ἐγώ μονάχα, φίλοι μου, πολλά κακά ἔχω πάθει 110
 ἀπ' τοὺς βατράχους, ὄλους πρόσβαλε τό κάμωμά τους τοῦτο.
 Δύστηχος εἶμαι ἐγώ, γιατί ἔχασα τρεῖς γιούς μου, τρεῖς λεβέντες.
 Τὸν πρῶτο μου στά νύχια ἀρπάζοντας τὸν ξέσκισεν ἡ γάτα,
 ἡ τρισκατάρατη βουτώντας τον ἀλάργα ἀπ' τή φωλιά του.
 Τό δεύτερο ἄνθρωποι σκληρόκαρδοι στό θάνατο τὸν σύραν, 115

Στ. 108. **σύνναυγα** = μέ τήν αὐγή, μόλις ξημέρωσε.

Στ. 114. **ἀλάργα** = μακριά.

μέ τά καινούρια τους τεχνάσματα, τή μηχανή ἀπό ξύλο,
 πού εἶναι γιά τά ποντίκια θάνατος καί πού τήν λέν παγίδα.
 Τόν τρίτο, πού κι ἐγώ κι ἡ μάνα του τόν εἶχαμε ἀκριβῶς μας,
 τόν παρασέρνει ὁ Φουσκομάγουλος καί στό θυθό τόν πνίγει.
 Ἐμπρός λοιπόν τά πολυξόμπλιαστα ζωστείτε τ' ἄρματα σας 120
 κι ἄρματωμένοι καταπάνω τους ἀμέσως νά ριχτοῦμε».

Ἔτσι εἶπε κι ὄλους τούς ξεσήκωσε τίς πανοπλίες νά δάλουν,
 κι ἀναβῆ ὁ Ἄρης, πολεμόχαρος, τόν πόθο τους γιά μάχη.
 Κνημίδες πρῶτα αὐτοί συνταίριασαν στά δυό μεριά τους γύρω
 ἀπό χλωρά μαστοροδοῦλευτα κουκιά, πού τά τσακίσαν 125
 κι ὄλονυχτίς καλά ροκάνισαν μέ προσοχή περίσσια.
 Θώρακες τεχνικά μαστόρεψαν ἀπό κομμάτια δέρμα
 μιάς γάτας πού ἐγδάραν, κι ἀπάνω τους καλάμια πλήθος στρώσαν.
 Τοῦ λυχναριοῦ τό ἀφάλι φόρεσαν γι' ἀσπίδα· καί στό χέρι
 μακριά δελόνια τό κοντάρι τους, ὀλόχαλκο ἔργο τοῦ Ἄρη. 130
 Βάλαν καί κράνη στά μελίγγια τους τό σόφλι ἀπ' τό ρεθίθι.

Οἱ ποντικοί ζωστήκαν τ' ἄρματα· μά τότε, σάν τούς εἶδαν,
 ἔξω ἀπ' τή λίμνη εὐθύς οἱ δάτραχοι πηδοῦν, δρομώντας φτάνουν
 σέ μιά ἀπλωσιά καί γιά τόν πόλεμο συμβούλιο συγκραλοῦνε.
 Κι ὡς σ' ἀναπάντεχο ξεσήκωμα πασχίζαν ἄκρη νά ἔδρουν, 135
 ἦρθε κοντά τους ἕνας κήρυκας, ραβδί στό χέρι ἐκράτει,
 τοῦ Τυρογλύφτη τοῦ τρανόκαρδου τό τέκνο, ὁ Χυτροδοῦτας
 καί τοῦ πολέμου μαῦρο μήνυμα μηνάει μ' αὐτά τά λόγια:
 – Οἱ ποντικοί σέ σάς, ὦ δάτραχοι, μέ στείλαν μέ φοδῆρες,
 ζητοῦν ν' ἄρματωθεῖτε, πόλεμος θ' ἀρχίσει κι ἄγρια μάχη. 140
 Γιατί εἶδαν πού τόν Ψιχουλάρπαγα τόν ἐπνίξε στή λίμνη
 ὁ ρήγας σας ὁ Φουσκομάγουλος. Ἐμπρός λοιπόν γιά μάχη
 ὅσοι ἀντρειωμένοι μέσ στούς δάτραχους λογιοῦνται παλικάρια.

Στ. 120. **πολυξόμπλιαστα** = ὀλοστόλιστα, πλουμιστά.

Στ. 124. Καί στήν Ἰλιάδα ὁ Πάρις (Γ 330), ὁ Πάτροκλος (Π 131) καί ὁ Ἀχιλλέας (Τ 369), καθῶς ὁ καθένας τους ἄρματώνεται,

καί πρῶτα γύρω σ' ἀντικνήμια του περνᾶ κνημίδες ὤρεις.

Στ. 129. **τοῦ λ. τό ἀφάλι** = τό κεντρικό μέρος τοῦ λυχναριοῦ.

Στ. 133. **δρομώντας** = τρέχοντας.

Στ. 135 **ἄκρη νά ἔδρουν** = νά θροῦν ἐξηγήση, νά καταλάθουν.

Στ. 143. **λογιοῦνται** = λογαριάζονται, τούς θεωροῦν.

Μύλησε ὀρθά, κοφτά, ξεκάθαρα· κι οἱ λόγοι του ἀκουστήκαν
 σ' ὅλους, κι οἱ δάτραχοι ταράχτηκε ἡ περήφανη ψυχὴ τους. 145
 Κατάκριναν τό Φουσκομάγουλο, κι αὐτός σηκώθη κι εἶπε:
 – Φίλοι μου, ἐγὼ δέν τόν θανάτωσα τόν ποντικό, κι οὔτε εἶδα
 τό πῶς ἐχάθη· ἀτός του πνίγηκε παίζοντας πλάι στή λίμνη
 σάν δάτραχος κολύμπι θέλοντας νά κάνει· και νά τώρα,
 σ' ἐμέ τά ρίχνουν, πού δέν ἔφταιξα, οἱ παμπόνηροι· μά ἐλάτε, 150
 νά βροῦμε τρόπο ν' ἀφανίσουμε τά δολερά ποντίκια.
 Λοιπόν ἐγὼ θά πῶ τή γνώμη μου, σάν πιό σωστό ποιό κρίνω.
 Ὅλοι μας τ' ἄρματα ν' ἀρπάξουμε και νά παραταχοῦμε
 στίς ὄχθες δίπλα, ἐκεῖ πού ἀπότομος κι ὄλο γκρεμούς ὁ τόπος.
 Καί σάν κινήσουν καταπάνω μας και κάνουν τό γιουρούσι, 155
 ἀπό τά κράνη τους ἀδράχνοντας τόν κάθε ὄχτρο, σάν φτάσει
 μπροστά μας, ἴσια νά τούς σπρώξουμε μαζί μ' αὐτά στή λίμνη.
 Ἐκεῖ στά σίγουρα τούς πνίγουμε, δέν ξέρουν και κολύμπι,
 και τό ποντικοκτόνο τρόπαιό μας θά στήσουμε, ὦ χαρά μας!
 Ἔτσι εἶπε κι ὅλους τούς ξεσήκωσε τίς πανοπλίες νά βάλουν. 160
 Μέ φύλλα ἀπό μολόχες σκέπασαν τά πόδια γύρω γύρω,
 θώρακες φόρεσαν ἀπ' ὄμορφα γλωρά κοκκινογούλια,
 μέ μαστοριά ἀπό λαχανόφυλλα συνταίριασαν ἀσπίδες,
 δοῦρλο μακρὸ και μυτερό ἄρμωσε καθένας τους γιά δόρυ,
 και μέ μικρῶν σαλιάγκων καύκαλα σκεπάσαν τά κεφάλια. 165
 Ἄρματωμένοι παρατάχτηκαν πλάι στίς ψηλές τίς ὄχθες,
 κουνώντας τά κοντάρια· γέμισε πολέμου ὄρμη ἡ ψυχὴ τους.

Στ. 148. **ἀτός του** = ὁ μόνος του.

Στ. 152. Συχνά στήν Ἰλιάδα, σέ σημαντικές συσκέψεις, συναντοῦμε τό στίχο:

Λοιπόν ἀκούστε τί μοῦ εἰκάζεται τό πιό σωστό πῶς εἶναι...

(Π.χ. τόν λέει ὁ Νέστορας (I 103), ὁ Ἀχιλλέας (I 314) και ὁ Πολυδάμας (N 735).

Στ. 155. **γιουρούσι** = ὀρμητικὴ ἐπίθεση.

Στ. 166-67. Μέ ὄμοιο τρόπο περιγράφεται ἡ μονομαχία ἀνάμεσα στόν Πάρη και τό Μενέλαο στούς στ. Γ 344 – 45 τῆς Ἰλιάδας:

Κι ἐκεῖνοι ἐστάθησαν σμῶνοντας στό μετρημένο ἄλωνι

γοργοκουνώντας τά κοντάρια τους ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου μέ λύσσα.

Συνέλευση τῶν θεῶν

Κι ὁ Δίας τότε στόν ἀστροσπαρτο οὐρανό τούς θεοὺς συνάζει,
 τούς ἔδειξε τό πλῆθος τ' ἄρματα, τούς μαχητές τούς γαῦρους,
 πολλούς, ψηλόκορμους, μέ δόροτα μακριά, θαρρεῖς ἀσκέρι 170
 Κενταύρων, πού γιά μάχη κίνησε, θαρρεῖς στρατός Γιγάντων,
 καί μέ γλυκό ρωτάει χαμόγελο: – Ποιοί θά βοηθεῖστε τώρα
 βατράχια γιά ποντίκια; Κι ὕστερα στήν Ἴθηνά γυρίζει:
 Τούς ποντικούς ἀλήθεια, κόρη μου, θά τρέξεις νά συνδράμεις;
 Ὅλοι τους στό ναό σου ὀλόγυρα χοροπηδοῦν ὀλοένα, 175
 τήν κνίσσα ὀσμίζονται καί χαίρονται φαγιά λογιῶ λογιῶνε.
 Ἔτσι τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἐμίλησε· κι ἡ Ἴθηνά ἀποκρίθη.
 – Πατέρα, τά ποντίκια ἀδύνατο ποτέ νά τά βοηθήσω,
 κι ἄς κινδυνεύουν, γιατί μοῦ ἴκαναν πολλές ζημιές ὡς τώρα,
 καταρημάζοντας τά στέμματα, τῶν λυχναριῶν τό λάδι. 180
 Καί πιά πολύ ἡ καρδιά μου σπάρραξε γιά τοῦτο πού σκαρῶσαν.
 Τόν πέπλο μου τόν καταρήμαξαν, πού γνέθοντας ἀτή μου
 μακρῷ στημόνι μέ λεπτή κλωστή τόν ἔφανα μέ κόπο,
 κι ὀλοῦθε τρύπες μοῦ τόν γέμισαν· κι ὁ μάστορης πού μοῦ ἤρθε,
 γιά νά τόν φκιάσει πῆρε διάφορο· γι' ἀθάνατους φοριχτό ἔναι, 185
 ἔγνεσα δανεικά κι ἀδύνατο τά δανεικά νά δώσω.
 Μά μήτε τούς βατράχους θά ἔθελα νά τρέξω νά συνδράμω·
 γιατί κι αὐτοί εἶναι κουφιοκέφαλοι· ἔτσι, προχτές ἀκόμα,

Στ. 169. **γαῦρος** = ὀρηκτικός, ἄγριος καί περήφανος.

Στ. 171. **Κενταύρων**. Ἡ μυθολογία ἀναφέρει πολλές σκληρές μάχες τῶν Κενταύρων καί ἰδιαίτερα τή μάχη μέ τούς Λαπίθες, στή Θεσσαλία, ὅπου ὁμως νικήθηκαν.

Στ. 176. **κνίσσα** = ἡ μυροδιά πού ἀνέβαινε ἀπό τά ζῶα τῆς θυσίας.

Στ. 180. Τά **στέμματα** ἦταν λατρευτικά σύμβολα ἀπό κλαδιά δεμένα μέ ταινία ἀπό λευκό μαλλί. Οἱ **λύχνοι** ἦταν στρογγυλά ἀγγεῖα, πού τά γέμιζαν μέ λάδι· εἶχαν μία ἢ περισσότερες προεξοχές, ἀπ' ὅπου ἔβγαινε τό φτιλί. Τούς χρησιμοποιοῦσαν γιά φωτισμό.

Στ. 182. Παρωδία τῶν στ. Ε 734 – 735 καί Θ 385 – 386 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου γίνεται λόγος γιά τόν πέπλο τῆς Ἰθηνάς:

*Και τό ἀγανό μαντί της ἔθγαλε στό πατρικό παλάτι,
 τό πλουμιστό, πού ἀτή της ἔφανε μέ τά δικά της χέρι.*

Στ. 183. **στημόνι** = τά νήματα στόν ἴστό τοῦ ἀργαλειοῦ, πού ἀνάμεσά τους μπαίνει τό ὑφάδι.

Στ. 185. **διάφορο** = κέρδος, τόκος.

καθώς γυροῦσα ἀπό τόν πόλεμο καί κατακουρασμένη
 ὕπνο ποθοῦσα, αὐτοί δέ μ' ἄφησαν μέ τά κροάσματά τους 190
 νά κλείσω μιὰ στιγμή τὰ μάτια μου· ξάπλωσα δίχως ὕπνο,
 μέ πονοκέφαλο, ὥσπου λάλησε κι ὁ κόκορας. Μά ἐλάτε
 μακριά ἀπ' τόν πόλεμο νά μείνουμε, νά μήν τοὺς δοθῆμα,
 μήπως λαδώσει καί κανέναν σας τό σουβλερό κοντάρι.
 Γιατί καί μέ θεό τά βάζουνε, ἄν ἔρθει ἀντίμαχός τους. 195
 Μόνο ἀπ' τόν οὐρανό ἄς χαιρόμαστε θωρώντας τήν ἀμάχη.
 Ἔτσι εἶπε· κι ἄκουσαν τά λόγια της οἱ ἀθάνατοι καί πάλι
 ὅλοι τους σ' ἓνα δῶμα μπήκανε νά κάνουνε σεργιάνι.

Ἡ φοινική μάχη

Καί τότε σάλπιγγες ἀρπάζοντας στά χέρια τά κουνούπια
 τό φοβερό τῆς μάχης σάλπισμα σαλπίσαν· κι ἀπ' τά οὐράνια 200
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός ὁ Δίας ἐδρόντησε, σημάδι τοῦ πολέμου.
 Μέ δόρυ πρῶτος ὁ Βροντόλαλος χτυπάει τόν Ἄντρογλύφτη
 μέσ στοὺς προμάχους στό κατώκοιλο καί τοῦ τρυπάει τό σκῶπι.
 Μπροῦμτα αὐτός σωριάστη, γέμισε ἡ λεπτή του χαίτη σκόνη.
 Μέ δρόντο πέφτει κι ἀπό πάνω του δροντῆξαν τ' ἄρματά του. 205
 Κι ὁ Τρυποφράκτης τότε χτύπησε καί τό βαρὺ κοντάρι
 στό στήθος τοῦ Λασπίδη κάρφωσε· σωριάστη αὐτός καί μαῦρος
 χάρος τόν δρῆγε, κι ἀπ' τό σῶμα του μακριά πετάει ἡ ψυχή του.
 Τόν Παντζαρά χτυπάει κατὰστηθα, σκοτώνει ὁ Χυτροδοῦτας.

Στ. 197. Παρωδία τῆς ὁμιλίας τοῦ Πριάμου στοὺς Τρῶες (Ἰλιάδα, Η 379):

Εἶπε, κι αὐτοί γοικόντας, πρόθυμα συνάκουσαν τό λόγο

Στ. 203. **στό κατώκοιλο** = κάτω ἀπό τόν ἀφαλό.

Στ. 204. Παρωδία τῆς ἀριστείας τοῦ Πατρόκλου (Ἰλιάδα, Π 310 – 11 καί 413 – 14),
 ὅπου ὁ ἀντίπαλός του

...κι ἔπειε τά μπρούμτα στό χῶμα

Στ. 205. Συγχρότητα στήν Ἰλιάδα ἡ πτώση ἐνός σημαντικοῦ ἥρωα περιγράφεται μέ
 τόν ἴδιο στίχο:

Βαρὺς σωριάστη κι ἀπό πάνω του δροντῆξαν τ' ἄρματά του
 (Ἰλιάδα Δ 504, Ε 42, 540 κτλ.)

Στ. 208. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τόν Πάτροκλο (Ἰλιάδα Π 856) καί μέ τόν Ἔκτορα
 (Χ 362), πού ξεψυχώντας

κι ἀπ' τό κορμί ἡ ψυχή του ἐπέταξε νά κατεθεῖ στόν Ἄδη

Τόν Φωνακλά στό κατωκοίλι του χτυπάει ὁ Ψωμοψάχτης, 210
 σωριάστη ἴστομα, ἀπ' τά μέλη του μακριά πετάει ἡ ψυχὴ του.
 Τόν Φωνακλά σάν εἶδε ὁπού ἴσθηνε, χυμᾶ ὁ Βαλτίσιος, τρέχει,
 τόν Τρυποφράκτη φτάνει, τόν χτυπᾶ, στό σδέροκο τόν πληγώνει.
 Βλέπει ὁ Βασιλικιώτης, θύμωσε, καί στό Βαλτίσιο μῆγγει 215
 καλάμι σουβλερό καί τ' ἄφησε μπηγμένο· κι ὡς τοὺς εἶδε,
 μέ τό λαμπρό του τόν σημάδεψε κοντάρι κι ὁ Ἄντρογλύφτης
 καί τόν καρφώνει, δέν ἀστόχησε, στό σκάτι· μά σάν εἶδε
 τό Ριζοφάγο, πού γοργόφευγε, τόν κυνηγάει στίς ὄχθες,
 καί μήτε ἐκεῖ τόν ἀπαράτησε, τοῦ ρίχνει, πέφτει ἐκείνος 220
 κάτω καί δέ ματασηκώθηκε καί μέ τό σοῦρο του αἶμα
 δάφτηκε ἡ λίμνη· στήν ἀκρογιαλιά μακρὺς, φάρδύς ξαπλώθη
 κι ἀπάνω στ' ἄντερά του πήδαγε καί στὰ παχιά λαγόνια.
 Στήν ὄχθη κι ὁ Λιμνιώτης σκύλεψε νεκρὸ τόν Τυροφάγο.
 Τόν Τσικνογλύφτη σάν ἀντίκρισε, μέ τρόμο ὁ Καλαμιώτης
 πέταξε τὴν ἀσπίδα, πήδηξε καί χώθηκε στὴ λίμνη. 225
 Προβῶλλει ὁ Λασποσπίτης ὁ ἄψεγος, τόν Σαπουνά σκοτώνει.
 Κι ὁ Νερορούφας ἐθανάτωσε τό ρήγα Παστρουμάδη,
 τρανή πετώντας στό κεφάλι του κοτρόνα· τά μυαλά του
 χύθηκαν ἀπὸ τά ρουθούνια του κι ἡ γῆς ἐγένεψε αἶμα.

Στ. 211. Ἔτσι πεθαίνει καί ὁ Σκαμάντριος ἀπὸ τὸ χτύπημα τοῦ Μενέλαου (Ἰλιάδα Ε 58): *Πίστομα πέφτει κι ἀπὸ πάνω του θρονήξαν τ' ἄρματα του.*

Στ. 216. Τὸ λαμπρὸ κοντάρι τοῦ Ἄντρογλύφτη θυμίζει τὸ «λιόφωτο κοντάρι» (Ἰλιάδα, Δ 496 κτλ.) καί τὸ «ἀστραφερό κοντάρι» (Ἰλ. Π 284) τοῦ Ὀδυσσεά, τοῦ Αἴαντα καί τοῦ Πάτροκλου.

Στ. 219. Σέ πολεμικὴ μανία ὁ Ἄντρογλύφτης συναγωνίζεται τὸν Ἐκτορα, στὴ μονομαχία του μέ τὸν Αἴαντα (Ἰλιάδα Η 263):
μά κι ἔτσι ὁ κρανοσειστής Ἐκτορας δέν παρατάει τὸ ἀπάλε.

Στ. 222. Ὁ σπαραγμὸς τοῦ Πολύδωρου, πού ἦταν στεφνοπαῖδι τοῦ Πριάμου, καθὼς τὸν τρύπησε ὁ Ἀχιλλέας μέ τὸ κοντάρι του (Ἰλιάδα, Υ 420) περιγράφεται μέ παρόμοιο στίχο:

κι ὡς ἐσωριάστη, πάνω του κρατοῦσε τ' ἄντερά του

Στ. 223. *σκύλεψε* = τοῦ πήρε τὰ ὄπλα.

Στ. 226. *ἄψεγος* = τέλειος, ὑπέροχος.

Στ. 228. Παρωδία τῶν στ. Π 577 – 78 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου τὸν Ἐπειεγά τὸν βρῖσκει μέ λιθάρι στὴν κεφαλὴ του ὁ μέγας Ἐκτορας.
 Στὴ συνέχεια παρωδεῖται ἡ φοιτητὴ εἰκόνα πού συναντάμε δυὸ φορές στὴν Ἰλιάδα (Λ 97 – 98 καί Μ 185 – 186):
τὰ μυαλά του / χύθηκαν ἀπὸ τὰ ρουθούνια του, κι ἡ γῆς ἐγένεψε αἶμα.

"Ὅμως κι ὁ Πιατογλύφτης σκότωσε τόν ἄξιο Λασποσπίτη 230
 μέ τό κοντάρι ὀρμώντας· σκέπασε τά μάτια του σκοτάδι.
 Τόν εἶδε ὁ Πρασσομούρης, τοῦ ἄδραξε τό πόδι, μέσ στή λίμνη
 τόν σέρνει, τό λαιμό πατώντας του μέσ στά νερά τόν πνίγει.
 Νεκρό τό φίλο ὁ Ψιχουλάρπαγας διαφέντευε, καί ρίχνει
 τοῦ Πρασσομούρη στό κατώκοιλο καί τοῦ τρυπάει τό σκῶτι· 235
 μπροστά του ἐκείνος ἐσωριάστηκε, στόν "Ἄδη πάει ἡ ψυχή του.
 Τούς εἶδε ὁ Λαχανάς κι ἀδράχνοντας μιά φούχτα λάσπη ρίχνει
 στόν Ψιχουλάρπαγα, στά μούτρα του, πῶς δέν στραβῶθη, ἀλήθεια!
 Φρένιασε τότε ἐκείνος κι ἄδραξε μέ τό χοντρό του χέρι
 κοτρῶνα ἀσήκωτη, πού κείτονταν βαριά στό χῶμα ἀπάνω, 240
 τή σφεντοντάει, χτυπᾶ στά γόνατα τό Λαχανά, τοῦ σπάζει
 τό πόδι τό δεξί κι ἀνάσκελα στή σκόνη αὐτός σωριάστη.
 "Ὅμως εὐθύς ἀπάνω του ὄρησε γιά γδικιωμό ὁ Σκουξιάρης,
 χτυπάει, στόν ἀφαλό τόν πέτυχε· κι ὅλο του τό κοντάρι
 χῶθηκε στήν κοιλιά καί χύθηκαν στή γῆ τά σπλάχνα του ὅλα 245
 γύρω ἀπό τό κοντάρι, ὡς τό 'σερνε μέ τό χοντρό του χέρι.
 Τόν εἶδε ὁ Τρυποφράκτης πού ἔστεκε στοῦ ποταμοῦ τίς ὄχθες,
 καί κούτσα κούτσα ἀπό τόν πόλεμο τό σκάζει· στά χαντάκια
 πηδάει καί τρομαγμένος λάσκιζε τοῦ χάρου νά ξεφύγει.
 Στερνά ἀπ' τή λίμνη ὁ Φουσκομάγουλος προβάλλει τρομαγμέ-
 νος. 250

Στ. 231. Ὁ θάνατος του Λασποσπίτη περιγράφεται μέ τά ἴδια λόγια πού στήν Ἰλιάδα ἀναφέρονται στό θάνατο ὀνομαστών ἡρώων, ὅπως π.χ. Ε 310:
καί τοῦ σκέπασε μαύρη νυχτιά τά μάτια

Στ. 234. **διαφεντεύω** = προστατεύω, ἐπερασπίζω.

Στ. 236. "Ὅπως καί οἱ ψυχές τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδας:
κι ἔστειλε στόν "Ἄδη τίς ψυχές τους (Η 330)

Στ. 239-240. Ὁ Ψιχουλάρπαγας συναγωνίζεται τόν "Ἐκτορα (Ἰλιάδα, Η 264 – 65):
*Μόνο πισώγυρε, κι ἀρπάζοντας μέ τό χοντρό του χέρι
 μιάν πέτρα ἀπό τή γῆ θεόρατη κι ἀγκαθωτή καί μαύρη...
 γιά νά χτυπήσει τόν Αἴαντα, ἤ τήν "Ἀθηνά* (Φ 403 – 404), πού μέ τόν ἴδιο
 τρόπο ρίχνει κάτω τό θεό "Ἄρη.

Στ. 242. Παρωδία τῶν στ. Ν 548 – 49 καί Π 469 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου:
...τ' ἀνάσκελα στή σκόνη αὐτός ἐστρώθη

Στ. 248. Τό πάθημα τοῦ Τρυποφράχτη μᾶς φέρνει στό νοῦ τόν Ὀδυσσεά καί τόν
 Διομήδη (Γ 47 – 48) πού
...τρανοί πολέμαρχοι, κουτσαίνοντας πηγαΐναν...

Τόν εἶδε ὁ Ψωμοφάγος, τοῦ ῥιξε, στό πόδι τόν πλιγώνει.
 Τόν βλέπει ὁ Πρασομούρης πού ἔπεφτε λιπόθυμος, καί τρέχει
 μπροστά, τό σουβλερό κοντάρι του στόν Ψωμοφάγο ρίχνει·
 μά δέν τρυπάει ἡ ἀσπίδα, κράτησε τοῦ κονταριοῦ τή μύτη·
 μήτε τό φουντωτό τετράχυτρο χωρίς ψεγάδι κράνος 255
 ὁ ἔξοχος Ριγανάτος πέτυχε, πού φάνταζε ὁ ἴδιος ὁ Ἄρης,
 τό πρῶτο μέσ στό βατραχόστρατο παράξιο παλικάρι.
 Κι ὁ Ψωμοφάγος πάλι χύμηξε· κι ὁ ρήγας τῶν βατράχων
 στούς γαύρους μαχητές δέν ἄντεξε, βαθιά στή λίμνη ἐχώθη.
 Μέσα στούς ποντικούς ξεχώριζεν ὁ Κομματάς, λεθέντης, 260
 γιος τοῦ Ροκάνα τοῦ ἀψεγάδιαστου, τοῦ Ψωμοκυνηγάρη·
 στό σπίτι ὁ κύρης παρακάλεσε τό γιό νά μπεῖ στή μάχη·
 κι αὐτός μ' ἀφανισμό φοβέριζε τό γένος τῶν βατράχων.
 Μ' ἀντρεία περίσσια ὀμπρός τους στάθηκε διψώντας ἄγρια μάχη.
 Στή μέση ἓνα καρύδι χώρισε, τό κάνει δυό κομμάτια 265
 καί τ' ἄδεια τόσφλια του τά φόρεσε γι' ἄρματωσιά στά χέρια.
 Τρόμαξαν τά βατράχια κι ὄλα τους γοργά στή λίμνη τρέχουν.
 Καί σίγουρα θά τά ξεκλήριζε, περίσσια ἡ δύναμή του,
 ἄν τῶν θεῶν εὐθύς δέν τό ἔνωθε κι ἀνθρώπων ὁ πατέρας.

Στ. 254. Ἡ ἀσπίδα τοῦ Ψωμοφάγου ἔχει τήν ἀντοχή τῆς ἀσπίδας τοῦ Μενέλαου
 (Γ 348) καί τοῦ Αἴαντα (Η 259):

μά δέν τήν τρύπησε, τί ἐστράβωσε τοῦ κονταριοῦ του ἡ μύτη.

Στ. 255. **τετράχυτρο** = κατασκευασμένο ἀπό τέσσερις χυτρες.

Στ. 268. **ξεκλήριζω** = ἐξαφανίζω, ἐξοντώνω.

Στ. 269. Παρωδία τῆς σκηνῆς τῆς Ἰλιάδας (Θ132), στήν ὁποία ὁ Δίας, γιά νά σώσει
 τοὺς Τρῶες, ρίχνει τό ἀστροπελέκι μπροστά στό ἄρμα τοῦ Διομήδη, γιά νά
 τοῦ κόψει τή μανιασμένη ὀρμή. Ὁ ὀμηρικός στίχος:
ἄν δέν τοὺς θῶραε τῶν ἀθάνατων καί τῶν θνητῶν ὁ κύρης.

Στ. 270. Τόν ἴδιο οἶκτο ἐκφράζει ὁ Δίας καί γιά τόν πόνο τοῦ Ἀχιλλῆα καί τῶν
 Ἀχαιῶν γύρω ἀπό τό πτώμα τοῦ Πάτροκλου (Γ 340):

κι ὁ γιός τοῦ Κρόνου, ὡς εἶδε πού ἔκλαιγαν, ἐψυχοπόνεσέ τους.

Ἐπέμβαση τοῦ Δία – Ἡ πολύνεκρη μάχη παίρνει τέλος

Σάν εἶδε τοὺς βατράχους πού ἔσθηναν, σπλαχνίστη ὁ γιός
 τοῦ Κρόνου. 270
 κι ἀργοκουνώντας τό κεφάλι του τά λόγια τοῦτα κρᾶνει:
 – Ἄλί, τρανό κακό τά μάτια μου θωροῦν, τρανή λαχτάρα·
 τρέμω καθώς στή λίμνη μ' ἄρματα τόν Κομματᾶ ξανοίγω
 στό βατραχόστρατο νά χύνεται· καθόλου μὴν ἀργεῖτε,
 τήν Ἴαθηνά τήν πολεμόχαρη νά στείλουμε ἢ τόν Ἄρη. 275
 νά τόν κρατήσουν ἀπ' τόν πόλεμο μακριά, κι ἄς μὴν κρατιέται.
 Ἔτσι τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἐμίλησε· καί τοῦ ἀποκρίθη ὁ Ἄρης.
 – Τῆς Ἰαθηνᾶς πιά τώρα ἡ δύναμη καί τοῦ Ἄρη, γιέ τοῦ Κρόνου,
 δέν τό μποροῦν τόν ἄφευχτο ὄλεθρο νά διώξουν τῶν βατράχων.
 Γι' αὐτό νά τοὺς συνδράμουμε ὄλοι μας· ἡ τό δικό σου τό ὄπλο 280
 βρόντα το, πού Τιτάνες ρήμαξε κι ἔργα τρανά τελειώνει.
 Κι ὡς ἀστραπόκαψες τόν ἄσεβο τόν Καπανέα, τό γαῦρο,
 καί τόν τρανό τόν Ἐγκελάδοντα κι ἄγριες φυλές Γιγάντων,
 ἔτσι καθέναν πού εἶναι ἀκράτητος θά τόν καταδαμάσεις.
 Ἔτσι εἶπε αὐτός· καί τ' ἀστροπέλεκο τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἀρ-
 πάξει. 285
 Πρῶτα μπουμπούνισε, τόν Ὀλυμπο τόν ἀψηλό τραντάζει,

Στ. 272. Μέ τό στίχο

Ἔχου, τί θάμα αὐτό κι ἀντίθαμα τά μάτια μου πού βλέπουν
 ἐκφράζουν τή μεγάλη τους ἐκπλήξη στήν Ἰλιάδα ὁ Ποσειδῶνας (N 99) ὁ
 Θῶας (O 286), καί ὁ Ἀχιλλέας (Y 344 καί Φ 54).

Στ. 273 **ξανοίγω** = δέλω.

Στ. 281. **Τιτάνες**: Οἱ Τιτάνες ἦταν γιοί τοῦ Οὐρανοῦ καί τῆς Γῆς, ἀδέρφια τοῦ Κρό-
 νου, πού τοὺς ἔριξε ὁ πατέρας τους στά ἔγκατα τῆς γῆς. Ὁ Δίας, ὅταν πῆρε
 τήν ἐξουσία ἀπό τόν πατέρα του τόν Κρόνο, γιά νά τή στερεώσει, ἀναγκά-
 στηκε νά πολεμήσει μέ τοὺς Τιτάνες, πού, ἐνῶ τοὺς εἶχε ἀπελευθερώσει,
 στράφηκαν ἐναντίον του. Τελικά τοὺς ἐξόντωσε ὕστερα ἀπό φοδερή μάχη,
 τήν Τιτανομαχία, βοηθούμενος ἀπό τοὺς Ἐκατόγχιφρες καί τοὺς Κύκλωπες,
 πού τοῦ πρόσφεραν τή βροντή, τήν ἀστραπή καί τόν κεραυνό.

Στ. 282. **τόν Καπανέα**: ὁ Καπανέας ἦταν ἓνας ἀπό τοὺς ἑπτὰ ἀρχηγούς τῶν Ἀργείων
 πού ἔκαναν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Θηβῶν βοηθώντας τόν Πολυνεΐκη
 κατά τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ Ἐτεοκλή. Τήν ὥρα πού ὁ Καπανέας ἔβαζε τή
 σκάλα καί ἐτοιμαζόταν νά πηδήσει πάνω ἀπό τά τείχη τῶν Θηβῶν, κεραυ-
 νοβολήθηκε ἀπό τό Δία καί γκρεμίστηκε.

Στ. 283. Τόν **Ἐγκελάδοντα**. Βλ. τή σημείωση τοῦ στίχου. 7

κι εὐθύς μετά στριφογυρίζοντας τό τρομερό του τό ὄπλο
 τό σφεντονάει, κι ἐκείνο πέταξε ἀπ' τοῦ βασιλιᾶ τό χέρι·
 κι ὡς ἔπεφτε ἀπ' τό φόβο ζάρωσαν βατράχια καί ποντίκια.
 Μά κι ἔτσι οἱ ποντικοί δέν ἔπαιναν τ' μάχη, κι εἶχαν τώρα 290
 πιότερη ἐλπίδα πῶς θά κούρσευαν τοὺς μαχητὲς βατράχους,
 ἂν ἀπ' τὸν Ὀλυμπο θωρώντας τους δέν τοὺς ψυχοπονοῦσε
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός, πού εὐθύς τοὺς ἔστειλε δοηθούς νά τοὺς γλυ-
 τώσουν.

Μακροχειλάτα ξάφνου πρόβαλαν, μ' ἀρματωσιά στή ράχη,
 λοξοπερπάτητα, στραβόκορμα, μέ ψαλιδένιο στόμα, 295
 σκληρά, πλακουτσωτά, ὄλο κόκκαλα, μ' ἀστραφτεροὺς τοὺς ὤμους,
 μικρόνυχα καί στραβοπόδαρα, μέ μάτια μπρὸς στό στήθος,
 μ' ὀχτώ ποδάρια καί δικέφαλα, κουλά, καί πού καθούρια
 τά λέν, καί μέ τά στόματα ἔκοβαν τῶν ποντικῶν τά πόδια,
 τά χέρια, τίς οὐρές, κι ἀπάνω τους στραβῶναν τά κοντάρια. 300
 Τρομάζουν τότε οἱ φοβιτσιάρηδες οἱ ποντικοί, τό βάζουν
 στά πόδια κι ἄλλο πιά δέν ἄντεξαν· βασίλευε πιά ὁ ἥλιος,
 κι ἔπαψε ὁ πόλεμος, πού κράτησε μονάχα μιάν ἡμέρα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οἱ στίχοι τῆς Ἰλιάδας πού παραθέσαμε στίς σημειώσεις προέρχονται
 ἀπὸ τὴ μετάφραση τῶν Ν. Καζαντζάκη – Ἰ. Θ. Κακριδιῆ.

Β΄
ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.- Τό Διδακτικό Έπος.

Όταν αφήσουμε τά ποιήματα τοῦ Ὅμηρου καί πᾶμε στά ποιήματα τοῦ Ἡσιόδου, νιώθουμε ὅτι θρῖσκόμεστε σέ ἄλλον κόσμο. Πρόκειται γιά τόν κόσμο τοῦ διδακτικοῦ ἔπους. Ἀντίθετα ἀπό τό ἥρωικό ἔπος, πού μᾶς μιλοῦσε γιά ἓνα πολύ μακρινό παρελθόν, τό διδακτικό ἀγγίζει τό παρόν καί καταπιάνεται μέ τά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου στή σχέση του μέ τήν κοινωνία.

Μέ τό ἥρωικό ἔπος ὁ λαός μας ἔχει τραγουδήσει τούς πιό ἀρχαίους ἀγῶνες πού ὁ ἴδιος ἔκανε, γιά νά στεριώσει πάνω στή γῆ του καί νά δημιουργήσει τόν πολιτισμό του. Μέ τό διδακτικό ἔπος ὁ λαός μας, σέ ὠριμότερη φάση τῆς ἱστορικῆς ζωῆς του, μελετᾷ τόν ἴδιο τόν πολιτισμό του. Μέ τό ἥρωικό ἔπος ὁ λαός γεμάτος θαυμασμό καί λατρεία γιά τά πιό δυνατά καί τά πιό ἔξυπνα παλληκάρια του, ὅπως καί γιά τίς πιό ὁμορφες καί ἄξιες γυναῖκες του, εἶχε τραγουδήσει τίς περιπέτειες καί τά κατορθώματά τους καί τά ἔκανε ξακουστά σ' ὅλο τόν κόσμο καί ἀλησμόνητα γιά πάντα. Μέ τό διδακτικό ἔπος ὁ λαός γεμάτος πίστη στήν πνευματική ὑπεροχή του καί μέ ὁρμή γιά δημιουργία ἀποτυπώνει τίς ιδέες του γιά τή ζωή καί τίς ἀξίες της καί προβάλλει τή σοφία του ἀπό τίς ἱστορικές ἐμπειρίες του. Ἔτσι, ἂν τό ἥρωικό εἶναι τό ἔπος τοῦ πολέμου καί τῆς περιπέτειας, τό διδακτικό εἶναι τό ἔπος τῆς εἰρήνης καί τοῦ πολιτισμοῦ. Μέ τό ἥρωικό ἔπος εἶναι δεμένο τό ὄνομα τοῦ Ὅμηρου· μέ τό διδακτικό τό ὄνομα τοῦ Ἡσιόδου.

2.- Ἡ ζωὴ τοῦ Ἡσιόδου.

Ὁ Ἡσίοδος εἶναι ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος ποιητὴς μέ προσωπικὴ ζωὴ γνωστὴ σ' ἐμᾶς. Ἐξῆσε σὸ τέλος τοῦ ὄγδοου προχριστιανικοῦ αἰῶνα καὶ ἴσως δέν ἀπέχει ἀπὸ τὸν Ὅμηρο πῶ πολὺ ἀπὸ μιὰ γενιά. Οἱ γονεῖς του κατατρεγμένοι ἀπὸ τὴ φτώχεια ἄφησαν τὴν αἰολικὴ Κύμη καὶ ἤρθαν νά στήσουν ἀγροτικὸ νοικοκυριὸ στὴν Ἄσκρα τῆς Βοιωτίας, ἓνα χωριὸ ὅπου, καθὼς ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς, ἡ ζωὴ ἦταν σκληρὴ χειμῶνα καλοκαίρι. Ἐκεῖ ὁ Ἡσίοδος μεγάλωσε, ὄσκοντας πρόδρατα στίς πλάγιές τοῦ Ἐλικῶνα, καὶ ἡ ἀγροτικὴ ζωὴ καθόρισε τὸ χαρακτῆρα τῆς τέχνης του. Σὲ ποιητικὸ ἀγῶνα στὴ Χαλκίδα πῆρε τὸ πρῶτο βραβεῖο, λένε μάλιστα ὅτι νίκησε ἀκόμα καὶ τὸν Ὅμηρο. Ἴσως αὐτὴ ἡ παράδοση νά θέλει νά πει ὅτι ἡ νεώτερη κοινωνία προτιμοῦσε ἀπὸ τὸν ὑμνητὴ τοῦ πολέμου τὸν ὑμνητὴ τῆς εἰρήνης.

3.- Τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου.

Ἀπὸ τὰ πῶ γνωστά εἶναι ἡ «Θεογονία», ἡ «Ἀσπίς» καὶ τὰ «Ἔργα καὶ Ἡμέραι».

Ἡ «Θεογονία» μᾶς δείχνει τὴ γενεαλογία τῶν θεῶν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐκθέτει τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ δομὴ τοῦ κόσμου. Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο παρακολουθοῦμε πῶς οἱ πῶ παλαιοὶ πρόγονοὶ μας, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀπρόσωπου καὶ ἄμορφου Χάους, ἔφτασαν ὡς τὴ μεγάλη μορφή τοῦ Δία, πού γι' αὐτοὺς δέν ἦταν μόνο ὁ «πατέρας τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων» ἀλλὰ καὶ ὁ φορέας ὄλων τῶν ἀξιῶν τῆς ἀρχαίας ζωῆς τοῦ λαοῦ μας.

Ἡ «Ἀσπίς» περιγράφει τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἡρακλῆ ἐναντίον τοῦ Κύνου, γιοῦ τοῦ Ἄρη, ληστή πού ἐμπόδιζε τοὺς πιστοὺς τοῦ Ἀπόλλωνα νά πᾶνε στοὺς Δελφοὺς γιὰ προσκύνημα. Εἶπαν ὅτι στὴν περιγραφή τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἡρακλῆ ὁ Ἡσίοδος μιμήθηκε τὸν Ὅμηρο, πού περιέγραψε τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα. Ἐνῶ ὅμως στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα, ἥρωα τοῦ πολέμου, οἱ εἰκόνες δείχνουν τὴν πολυμορφία τῆς ζωῆς, στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλῆ, ἀθλητὴ τῆς εἰρήνης, ἀποκαλύπτουν τὴ φορικὴ τοῦ πολέμου καὶ τοὺς δαίμονες τῆς

καταστροφής, γεγονός που φανερώνει διαφορά στις ιδέες των δύο ποιητών.

Όμως το πιο αποκαλυπτικό για μας έργο του Ήσιόδου είναι το έπος «Έργα και Ημέραι». Θά το λέγαμε απόσταγμα λαϊκής σοφίας της ελληνικής κοινωνίας στην προεπιστημονική μορφή της. Είναι το πιο γνήσιο δείγμα του διδακτικού έπους και μας βοηθά να γνωρίσουμε τόσο την πνευματική ζωή και τις γενικά παραδεκτές αξίες της όσο και την τεχνολογία και τις επιδόσεις του ανθρώπου της εποχής που αντιπροσωπεύει. Μέ άλλα λόγια πρόκειται για ένα από τα πιο σημαντικά ιστορικά τεκμήρια του ογδοου αιώνα και ταυτόχρονα για το πιο προσωπικό έργο του δημιουργού του.

4.- ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ ΉΣΙΟΔΟΥ.

Τά έργα του Ήσιόδου μας ευκολύνουν να γνωρίσουμε αρκετά καλά τις ιδέες της εποχής του. Είναι τόσο ποτισμένα από τά νέα τότε έρωτήματα για τή φύση, τή γνώση και τήν πράξη, ώστε ή νεώτερη έρευνα αναζητά σ' αυτά ακόμα και τό ξεκίνημα της ελληνικής φιλοσοφίας και της έπιστήμης.

Πρωτ' απ' όλα στον Ήσιοδο ξεχωρίζει ή προσπάθεια για ταξινόμηση και αξιολόγηση τόσο των δυνάμεων του κόσμου και των φυσικών φαινομένων όσο και των κοινωνικών δομών και των αξιών της ζωής. Φαίνεται ότι οί γενεαλογίες των ήρώων του λαού μας οδήγησαν στην ιδέα της γενεαλογίας των φυσικών και των πνευματικών δυνάμεων, δηλαδή στον άπαρτισμό ενός οργανικού συνόλου από τίς γνώσεις που είχε κατακτήσει ως τότε ή συνείδηση της κοινότητας.

Έτσι ο Ήσιόδος, αφού μέ τή «Θεογονία» έχει δώσει τή γενεαλογία των θεών, των φυσικών δυνάμεων και φαινομένων, καθώς και των κοινωνικών δομών και των αξιών της ζωής, μέ τά «Έργα» του επιχειρεί να δώσει και μία πρώτη γενεαλογία του πολιτισμού. Στο έπος αυτό ο ποιητής διακρίνει πέντε γένη ανθρώπων, που έζησαν διαδοχικά πάνω στην γη και πορεύτηκαν από τήν πιο ευτυχισμένη ζωή ως τόν πιο μεγάλο ξεπεσμό.

Αυτή ή άπαισιοδοξία δέν είναι προσωπική του Ήσιόδου, είναι λαϊκή, εκφράζει όμως πιο πολύ τή γεροντική αντίληψη. Ο κουρα-

σμένος από τη ζωή, όπως και ο στερημένος και εξείνους που δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στις νέες κάθε φορά κοινωνικές καταστάσεις, καταντούν, χωρίς να το καταλάβουν, να πιστεύουν ότι γάποτε, στο κοντινό ή στο μακρινό παρελθόν, η ζωή ήταν πιο εύκολη και πιο όμορφη και ότι ξέπεσε από φταίξιμο του ανθρώπου. Αυτή η νοοτροπία στον Ήσιοδο φαίνεται μέσα στους μύθους του Προμηθέα, της Πανδώρας και των πέντε γενών, που έχουν επίσης λαϊκή προέλευση. Όσο από τον ίδιο το λαό μας και μέσα σ' αυτούς τους ίδιους τους μύθους η άπαισιοδοξία περιορίζεται με την προτίμησή του στην ελπίδα και τη δικαιοσύνη και με την ιδέα ότι η φωτιά, που ο Προμηθέας χάρισε στους ανθρώπους, δάση κάθε τεχνολογίας και κατάκτησης της δημιουργικής ζωής, είναι μιά θεϊκή δύναμη στα χέρια των ανθρώπων.

5.- Η κοινωνική σχέση.

Η κοινωνική σχέση είναι από τα κύρια γνωρίσματα της τέχνης του Ήσιόδου και την κάνει να ξεχωρίζει από την τέχνη του Όμηρου. Σίγουρα πρόκειται για νέο στοιχείο στην πνευματικότητα του μεθομηρικού Έλληνα. Η συνείδηση της κοινωνίας της εποχής εκείνης προβάλλει κυρίως μέσα από τα «Έργα». Σ' αυτά κυριαρχεί το αίτημα της δικαιοσύνης. Ο ποιητής ξεχεται ν' άρνηθεί τη δία και να προβάλλει τη δικαιοσύνη. Η δία, λέει 275 έπ., ταιριάζει σά κτήνη, ενώ στους ανθρώπους ταιριάζει η δικαιοσύνη, που είναι άνωτερος τρόπος για τίς σχέσεις με τους άλλους. Ο Ήσιόδος με τη δικαιοσύνη επιχειρεί να περιορίσει την άπαισιοδοξία για τον πολιτισμό και για τη μοίρα του ανθρώπου γενικά. Η δικαιοσύνη είναι για τον ποιητή τό μονοπάτι που οδηγεί στό μόνο ύπαρκτό παράδεισο. Όπου αυτή κυριαρχεί, οί πολίτειες, λέει 225 έπ., άκμάζουν και οί λαοί άνθουν. Ο πόλεμος, ή πείνα και τά άλλα κακά δέ δλάφτουν τους ανθρώπους. Η γη χαρίζει πλούσια τ' αγαθά της και οί μανάδες φέρνουν στόν κόσμο παιδιά που δέν είναι σέ τίποτα κατώτερα από τους γονείς τους.

Τό διδακτικό έπος γινιζότερα προβάλλει άκόμα μιά κοινωνία που άποστρέφεται τον πόλεμο. Υπάσχουν χαρακτηριστικοί ύπαι-

νιμοί στά ἔτη τοῦ Ἡσιόδου: Τὴν κακὴ Ἔριδα ποῦ φέρνει τὸν πόλεμο κανεῖς δέν τὴν ἀγαπᾶ. Τὸ γάλκινο καὶ τὸ ἡρωϊκὸ γένος τὰ ξεκλήρισε ὁ πόλεμος. Ἡ ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλῆ ἔχει ἐπάνω της εἰκόνας ἀπὸ τὴ φρίκη τοῦ πολέμου, ὁ ἴδιος ὁ Ἡρακλῆς σσοτόνει τὸ γιό τοῦ Ἄρη καὶ τραυματίζει ἀκόμα καὶ τὸ θεὸ τοῦ πολέμου. Ἰδιαίτερα ἡ προσοχὴ τῆς μορφῆς τοῦ Ἡρακλῆ ὑποδηλώνει τὴν προσέτιμηση τῆς κοινωνίας τοῦ Ἡσιόδου γιὰ τοὺς ἀθλοὺς τοῦ εἰρηνικοῦ οἴου.

6. — Ἀπὸ τίς ἀριστοκρατικὲς στίς λαϊκὲς ἀρετές.

Ἡ ἀρετὴ ἀπασχολεῖ πολὺ τὸν Ἡσιόδο. Ἡ κακία δέν τοῦ φαίνεται δύσκολη. Ὁ δρόμος ὁ δικὸς της, λέει 287 ἑπ., εἶναι ἀνοιχτός καὶ χωρὶς μεγάλο μάκρος. Τῆς ἀρετῆς ὁμως ἔχει πολὺν ἰδρωτά, εἶναι μακρὸς καὶ δύσβατος, ἰδιαίτερα στὴν ἀρχή· ἀλλὰ καὶ ὅταν φτάσει στὴν κορυφή, οἱ δυσκολίες λιγοστεύουν, δέν τελειόφουν. Τὰ «Ἔργα», καθὼς προχωροῦν πρὸς τὸ τέλος τους, διαμορφώνονται σὲ ὁδηγὸ γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ κοινωνικὸ σύνολο. Βλέπει κανεῖς σ' αὐτὰ νὰ συγκεντρώνονται ὅλες οἱ ἐμπειρίες τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ στὴν προεπιστημονικὴ περίοδο τῆς ἱστορίας του. Τί εἶναι σωστὸ καὶ ὠφέλιμο καὶ τί δέν εἶναι. Καὶ τί πρέπει νὰ κάνει ὁ καθένας, γιὰ νὰ ἐπιτύχει καὶ νὰ εὐτυχήσει κοντὰ στοὺς συνανθρώπους του.

Ξεχωριστὴ θέση στὸν Ἡσιόδο παίρνει ἡ ἐργασία, ποῦ τὸ πνεῦμα της τοῦ ὑπαγόρευσε καὶ τὸν τίτλο τοῦ ἔπους του. Ἔτσι διδάσκει, 298 ἑπ., ὅτι ἡ ἐργασία ὄχι μόνο δέ μειώνει τὸν ἀνθρώπο ἀλλὰ καὶ τὸν τιμᾶ. Ἡ δουλειὰ ντροπὴ δέν ἔχει. Ντροπὴ εἶναι ἡ τεμπελιά. Τὸν ἀκαμάτη τὸν μισοῦν καὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἀνθρώποι. Αὐτὸ τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ ἔκανε ἐκκληξὴ στὴν ἐποχὴ του, γιατί ἦταν φανερὰ ἀντίθετο στὴν παλαιὰ ἀριστοκρατικὴ ἀντίληψη, ποῦ δέν ἀναγνώριζε στὴν ἐργασία ἠθικὴ ἀξία. Φαίνεται ὁμως ὅτι τὸ ἐπέδαλαν οἱ ἐργαζόμενοι ἀγρότες, ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι, ποῦ στὰ χρόνια τοῦ ποιητῆ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀνεδαίνουν ὄχι μόνο οἰκονομικὰ ἀλλὰ καὶ κοινωνικά. Ὁ Ἡσιόδοξ δείχνει ὅτι ἡ ἐργασία φέρνει πλοῦτο, ἀρετὴ καὶ τιμὴ. Στὴ συνέχεια ὁ Ἡσιόδοξ δίνει ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τῆς λαϊκῆς

σοφίας πρακτικό οδηγό για τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του: Πότε εἶναι ἡ κατάλληλη ἐποχή γιὰ τὴν κάθε καλλιέργεια καὶ τὴν ὑλοτομία, γιὰ τὰ ταξίδια καὶ τὸ ἐμπόριο. Πότε καὶ πῶς θὰ σπείρεις, θὰ θερίσεις καὶ θὰ τρυγήσεις. Μὲ ποιὸν καιρὸ θὰ ταξιδέψεις. Δὲν θὰ εἶσαι ἔξυπνος, ἂν φορτώσεις ὄλο τὸ ἐμπόρευσμά σου σ' ἓνα καράδι, γιατί ἂν ναυαγήσεις, θὰ χάσεις ὄλο σου τὸ διόζ. Ἐκόμα γίνεται λόγος γιὰ οἰκονομία καὶ πρόβλεψη, γιὰ νόμιμο καὶ ἄνομο κέρδος.

Τὰ «Ἔργα» κλείνουν μὲ γνώμες γιὰ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις: γιὰ τὴν κοινωνικότητα, τὴ φιλία, τὴ γυναίκα καὶ τὸ γονιό. Τιμὴ καὶ σεβασμὸς στὸν ξένο, στὸν ἀδελφὸ, στὸ γονιὸ καὶ στὸ θεό. Τὸ φίλο δάλε τον στὸ σπίτι σου, τὸν ἐχθρὸ παρὰ τον. Κάνε φίλους ἀνάμεσα στοὺς γείτονές σου. Ἔχει τιμὴ ὁποιος πέτυχε καλὸ γείτονα. Ν' ἀγαπᾶς αὐτὸν πού σ' ἀγαπᾶ καὶ νὰ ἀφοσιώνεσαι σ' αὐτὸν πού σοῦ ἀφοσιώνεται. Νὰ δίνεις σ' αὐτὸν πού σοῦ δίνει καὶ ν' ἀρνιέσαι σ' αὐτὸν πού σοῦ ἀρνιέται. Νὰ μὴ σέ ξεμυαλίζει ἡ γυναίκα πού δὲν ξέρει ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ στολίζεται. Ἡ ἡλικία γύρω στὰ τριάντα εἶναι γιὰ τὸν ἄντρα ἡ πιὸ κατάλληλη γιὰ τὸ γάμο. Ἡ καλὴ γυναίκα εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη εὐτυχία τοῦ ἄντρα, ἡ κακὴ ἡ πιὸ μεγάλη δυστυχία. Ὅλες αὐτὲς οἱ γνώμες εἶναι τὸ ἀπόσταγμα μιᾶς πανάρχαιας λαϊκῆς σοφίας.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴ σημασία πού ἔχουν αὐτὲς οἱ γνώμες γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς τους, ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε ὅτι σ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἡ φωνὴ τοῦ ποιητῆ ἔκλεινε μέσα τῆς μηνύματα, πού ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος δέχεται ἀπὸ ποικίλες μορφωτικὲς πηγές. Ὁ λαὸς ἔδινε στὸν ποιητὴ τὴ θέση τοῦ οδηγοῦ, τοῦ μύστη, τοῦ σοφοῦ. Καὶ αὐτὸς ἔνιωθε χρέος του νὰ κλείσει μέσα στὸ λόγο του τὸ ἀπόσταγμα ἀπὸ τὴ σοφία τῆς κοινότητος. Οἱ λαοὶ περιέμεναν ἀπὸ τὸν ποιητὴ τους τὴ μήση στὴ ζωὴ. Καὶ αὐτὸ σέ τελευταία ἀνάλυση γίνεται σέ ὅλες τὶς ἐποχές μὲ τοὺς ἀληθινούς ποιητές. Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἡοιόδου ἦταν μεγάλη σ' ὅλες τὶς ἐποχές καὶ ὡς τὶς μέρες μας. Ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὸν « Ἀσκραῖο » τοῦ Παλαμά.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

[*Επίκληση στίς Μοῦσες καί στό Δία*]

Μοῦσες ἀπ' τήν Πιερία, πού παινεύετε μὲ ᾠδές,
γιά τό Δία ἔλατε πέστε ὕμνους, τόν πατέρα σας·
πού οἱ ἄνθρωποι ἀπό τοῦτον κι ἄσημοι κι ὀνομαστοί,
ξακουστοί καί ἄγνωστοί εἶναι μόνο ἀπό τή χάρη του.
Γιατί εὐκόλα ἀνεδάζει καί συντριβίδει εὐκόλα, 5
ζηλευτόν περιορίζει καί αὐξάνει ἄφαντον,
καί τόν ἄδικο τόν στρώνει καί μαραίνει τό θρασύ
ὁ Ζεὺς πού ὄροντάει στά ὕψη καί στά ὕψη κατοικεῖ.
Ἦκουσε καί δές πού ξέρεις, κρίνε τίς διαφορές
δίκια ἐσύ· κι ἐγώ στόν Πέρση τήν ἀλήθεια εἶθε νά πῶ. 10

[*Δυό οἱ Ἕριδες*]

Μιά λοιπόν δέν ἦταν μόνο, δυό στή γῆ εἶν' οἱ Ἕριδες·
τή μιὰ θά τήν ἐπαινοῦσε, ἂν κανεῖς τή γνώριζε,
ὁμως ἡ ἄλλη ντροπιασμένη· κι ἔχουν δυό λογίων καρδιές.
Γιατί ἡ μιὰ κακόν αὐξάνει πόλεμο καί τσακωμό,
ἡ ἄθλια· καί κανεῖς μ' αὐτῆνε φίλος, μ' ἀναγκαστικά 15
κατά τίς δουλές τίς θεῖες τή σκληρῇ Ἕριδα τιμοῦν.
Ὅμως γέννησε τήν ἄλλη πρῶτα ἡ Νύχτα ἡ σκοτεινή,
καί τήν ἔδαλεν ὁ Δίας, πού στά αἰθέρια κατοικεῖ,
μέσ στής γῆς τίς ρίζες, γι' ἄντρες πολὺ πιό ἀνώτερη·
τούτη καί τόν ἄχρηστο ὁμοια τόν ξυπνά γιά τή δουλειά· 20
κάποιον ἄλλο ὀλέπει πλούσιο τή δουλειά ὁ πού ζητᾶ,
πού νά ὀργώνει, νά φυτεύει δέδια τσακίζεται

καί νοικοκυριό νά κάνει· καί ζηλεύει ὁ γείτονας
 γείτονα πού πάει στόν πλοῦτο· καλή τοῦτη ἡ Ἔριδα.
 Καί ὁ μάστορας θυμώνει μέ τόν ἄλλο μάστορα
 25
 καί ὁ φτωχός φτωχό φθονάει καί ὁ ποιητής τόν ποιητή.

[*Ἡ διαφορά μέ τόν ἀδελφό*]

Ὅμως τοῦτα, Πέροση, δά, τα στή διζή σου τήν καρδιά,
 καί ἡ κακιά ἄς μή σ' ἐμποδίζει Ἔριδα ἀπό τή δουλειά,
 σάν τοῦς τσαζομοῦς προσέχεις καί τά λόγια σάν ἀγοῦς.
 30
 Γιατί λίγο τόν τραδοῦνε λόγια καί τσαζώματα
 κείνον πού σοδειά δέν ἔχει στό κελάρι του ἀρχειτή
 καί στήν ὄρα της, πού δίνει ἡ γῆ, τῆς Δήμητρας καρπό.
 Ἄπό τοῦτον σάν χορτάσεις, πιάνεις πάλι ἀπ' τήν ἀρχή
 καί τσαζώματα καί ἀγῶνα γιά τά ξένα χτήματα.
 35
 Δέ θά γάνεις ἔτσι πάλι· μά ἄς τήν ξεδιαλάνουμε
 πιά τή διαφορά μας ἴσια, τό ἄριστο καί ἀπό θεοῦ.
 Τόν μοιράσαμε τόν κλήρο τόρα πιά, καί ἄλλα πολλά
 τ' ἀρπάξεις καί τά ἔχεις δώσει πολύ καλοπιάνοντας
 βασιλιάδες δοροφάρους, δικαστές στή δίκη αὐτή.
 40
 Ἄμυαλοι, δέν ξέρουν πόσο πιά πολύ εἶναι τό μισό,
 στή μολόχα, στό σπερδούζλι πόσο μέγα τό ὀφέλιος.

[*Ἡ καταγορή τοῦ κακοῦ – Ἡ κλοπή τῆς φωτιᾶς*]

Μά ζουμμένο ἀπ' τοῦς ἀνθρώπους οἱ θεοί ζορατοῦν τό διός.
 Ἄλλως μιά μονάχα μέρα θά μποροῦσες νά ἐργαστεῖς
 καί γιά ἓνα χρόνο νά ἔχεις, καί ἀκαμάτης μένοντας·
 45
 θ' ἄφηγες καί τό τιμόνι τότε πάνω στήν καρδιά,
 τοῦ καματεροῦ, τῆς μούλας στά ζομμάτια καί ἡ δουλειά,
 Μά ὁ Δίας ὀργισμένος πῆρε καί ἔζουψε τό διός,
 ὁ πανοῦργος Προμηθεῖας ὅταν τοῦς ξεγέλασε·
 καί γι' αὐτό γιά τοῦς ἀνθρώπους σέφτηκε κακά φριχτά,
 50
 καί ἔτσι τή φωτιά τοῦς πῆρε· μά τοῦ Ἰαπετοῦ ὁ γιός
 γιά τόν ἀνθρώπο τήν κλέδει ἀπό τό Δία τό σοφό
 μέσα σέ καλάμι κούφιο καί ἀπό τό θεό ζουρά.

Τότε τοῦ ἴπε ὀργισμένος ὁ πατέρας τῶν θεῶν·
 «Γιὲ τοῦ Ἰαλιτοῦ, πού ξεῖρεις ὅλα τὰ τεχνάσματα,
 χαίρεσαι πού μοῦ ἔχεις κλέψει τὴ φωτιά, γελώντας με, 55
 πάθημα γιὰ σένα μέγα καὶ γιὰ τοὺς μελλοντικούς.
 Γιατί ἐγώ σ' αὐτούς θά δώσω συφορά γιὰ τὴ φωτιά,
 καὶ μ' αὐτὴ θά φχαριστιοῦνται, συφορά ἀργαλιάζοντας».

[Ἡ Πανδώρα – Τὰ κακά καὶ ἡ ἐλπίδα]

Ἔτσι μίλησε γελώντας ὁ πατέρας τῶν θεῶν·
 καὶ τὸν Ἥφαιστο προστάζει γρήγορα τὸν ξακουστό 60
 χῶμα μὲ νερό νά σμίξει, νά τοῦ δάλει καὶ λαλιά
 καὶ ἀντοχὴ καὶ νά ἔχει ὄψη σάν θεᾶς ἀθάνατης,
 ἀξιαγάπητη παρθένας ὁμορφιά· καὶ ἡ Ἀθηνᾶ
 ἔργα νά τὴ δασκαλέψει, νά ὑφαίνει πλουμιστά·
 καὶ ἡ Ἀφροδίτη νά τὴς χύσει χάρη στό κεφάλι της 65
 καὶ σφοδρό πόθο καὶ σκέψη πού νά τρώει τό κορμί·
 καὶ νοῦ σκέλας νά τὴς δάλει καὶ ἕναν τρόπον ἕπουλο
 πρόσταξε τὸν Ἀργοζιτόνο, τό μαντατοφόρο Ἐρμῆ.
 Ἔτσι μίλησε, καὶ ἐκείνοι ὑπάκουσαν στό βασιλιά. 69
 Καὶ ὁ πιστός ὁ Ἀργοζιτόνος μέσ στὰ στήθη της λοιπὸν 77
 ψέματα καὶ λόγια πλάνα καὶ ἕναν τρόπον ἕπουλο
 ἔφτιαξε κατὰ τοῦ Δία τὴ δουλή· μά καὶ φωνὴ
 τῶν θεῶν ἔδωλε ὁ κῆρυξ, καὶ ἔτσι τὴ γυναῖκα αὐτὴ 80
 τὴν ὀνόμασε Πανδώρα, γιατί δῶρα δώρισαν
 οἱ θεοὶ ὅλοι, γιὰ τοὺς ἄντρες συφορά τοὺς δύστηχους,
 Σάν λοιπὸν τό δόλο τέλεια καὶ ἄφραστα τὸν τέλειωσε,
 στόν Ἐπιμηθέα στέλνει τὸν Ἐρμῆ τὸν ξακουστό,
 τὸν ταχύ μαντατοφόρο, μέ τό δῶρο, τῶν θεῶν· 85
 καὶ ὁ Ἐπιμηθέας δὲ σκέφτη ὁ Προμηθέας πού ἔχε πεῖ
 δῶρο ἀπ' τὸν Ὀλύμπιο Δία πῶς ποτέ νά μὴ δεχτεῖ,
 μά ξοπίσω νά τό στέλνει, γιὰ θνητούς κακό μὴ ὄγει
 καὶ ὅταν δέχτηκε καὶ ἐκράτει τό κακό, κατὰλαθε.

Πρὶν στή γῆν ἐπάνω ζοῦσαν τῶν ἀνθρώπων οἱ φυλές 90
 δίχως τὰ κακά τοῦ κόσμου καὶ τὸν πόνο τό σκληρό.

δίχως τίς ὄσριές ἀρρώστιες, πού θανάτους δίνουε.	92
Μά ἡ γυναίκα ἀπ' τό πιθάρι πῆρε μέ τά χέρια της	94
τό καπάκι καί σκορπώντας ἔγνοιες ἔφερε ὄσριές.	95
Κι ἡ Ἐλπίδα ἐκεῖ μονάχα μέσα στόν κρυψώνα της	
μπρός στοῦ πιθαριοῦ τά χεῖλη ἔμεινε, δέν πέταξε·	
γιατί πρῶτα τό καπάκι στό πιθάρι ἔβαλε.	98
Ἄλλα ὄμως μύρια πάθη στοὺς ἀνθρώπους σκόρπισαν·	100
κι εἶναι ἡ γῆ κακά γιομάτη, κι εἶν' γιομάτη ἡ θάλασσα·	
καί ἀρρώστιες στοὺς ἀνθρώπους τήν ἡμέρα ἢ τή νυχτιά	
μόνες ἔρχονται καί φέρουν τά κακά γιά τοὺς θνητοὺς	
σιωπηλά, γιατί τοὺς πῆρε ὁ σοφός Δίας τῆ φωνή.	
Ἔτσι δέν μπορεῖς τοῦ Δία νά ξεφύγεις τῆ δουλή.	105

[Τά πέντε γένη]

Ἄλλ' ἂν θέλεις, κι ἄλλο λόγο δίχως μάκρος θά σοῦ πῶ,
ὄμορφα μά καί μέ γνώση· κι ἐσύ δάλ' τον στό μυαλό.

[Τό χρυσό]

Χρυσό πρῶτα – πρῶτα γένος ἀπό ἀνθρώπους μέ λαλιά	
οἱ ἀθάνατοι ἐκάμαν, πού στά Ὀλύμπια σίτια ζοῦν.	110
Κι ἐπί Κρόνου ἦταν, σάν στόν οὐρανό βασίλευε·	
σάν Θεοί ζοῦσαν ἐκεῖνοι, ξένοιαστο νοῦ ἔχοντας,	
δίχως κόπους, δίχως θλίψη καί κακά γεράματα,	
μά στά χέρια καί στά πόδια πάντα τους ἀγέραστοι	
χαίρονταν μέ γλεντοκόπια, ἔξω ἀπ' ὄλα τά κακά·	115
καί πεθαίνουν σάν ἀπό ὕπνο δαμασμένοι· καί καλά	
ὄλα ἦτανε γιά κείνους· καί καρπό ἔδιν' ἡ γῆ	
πολύ κι ἀφθονα ἡ ζωοδότρα μόνη· κι αὐτοὶ λεύτεροι	
ἦσυχαι μοιράζαν τά ἔργα ὡς καί τά πολλά καλά.	119
Κι ἀφοῦ δά τοῦτο τό γένος ὄλο ἡ γῆ τό σκέπασε,	121
αὐτοὶ δέβαια πνεύματα ἅγια πάνω ἀπό τῆ γῆ ἔγιναν,	
φύλακες καλοί, σωτήρες τῶν ἀνθρώπων τῶν θνητῶν,	123
πλουτοδότες· κι αὐτῆ πῆραν τῆ βασιλικιά τιμή.	126

[Τό άργυρό]

Δεύτερο κατόπι γένος και πολύ χειρότερο
 άργυρό κάμαν εκείνοι πού στά Όλύμπια σπίτια ζούν
 και μέ τό χρυσό παρόμοιο ούδέ στό σωμα ούδέ στό νοϋ·
 μά εκατό τό παιδί χρόνια πλάι στή μάνα τήν καλή 130
 τρέφονταν νά μεγαλώσει, μωρό γίγας, σπίτι του·
 αλλά άφου πιά μεγαλώναν και στήν ήδη φτάνανε,
 πολύ λίγο ζούσαν χρόνο κι είχανε και δάσανα
 άπ' τίς άμυαλιές· τό θράσος δέν μποροϋσαν τό κακό
 πέρα νά κρατήσουν, οϋτε νά λατρεύουν τούς θεούς 135
 ήθελαν οϋτε θυσίες πάνω σέ ίερούς δωμούς,
 όπως είναι στους ανθρώπους κατά τόπους τό σωστό.
 Κι αυτούς έπειτα ό Κρονίδης τούς άφάνισε μ' όργή,
 τούς θεούς σάν δέν τιμοϋσαν, πού τόν Όλυμπο κρατοϋν.
 'Αλλ' άφου κι αυτό τό γένος όλο ή γή τό σκέπασε, 140
 κάτω άπό τή γήν έπήγαν και τούς λένε Μάκαρες,
 δεύτεροι, όμως και τούτους μά τιμή τούς άκλουθεϊ.

[Τό χάλκινο]

Μά ό πατέρας Δίας τρίτο, γένος άλλο άπό θνητούς,
 χάλκινο έκανε, πού διόλου του άργυρού δέν έμοιαζε,
 κι άπό φλαμουριά διαγμένο, φοβερό και τρομερό· 145
 θλιδερά νοιάζονταν έργα του Όρη και άδιαντροπιές,
 οϋτε σάρι τρώγαν, μά είχαν διαμαντιού σκληρή καρδιά, 147
 Κι ήταν χάλκινα τά όπλα, χάλκινα τά σπίτια τους, 150
 τό χαλκό δουλειαν, μαϋρο δέ γνωρίζαν σίδερο.
 Κι άπ' τά χέρια τους τά ίδια τουτοι δαμαστήκανε
 και στό μουχλιασμένο σπίτι πήγαν του Όδη του ψυχροϋ,
 άγνωστοι· κι αυτούς τούς πήρε, άν κι έκκλητικούς,
 μαϋρος θάνατος, κι άφησαν τό λαμπρό του ήλιου φως. 155

[Τό ήρωικό]

'Αλλ' άφου κι αυτό τό γένος όλο ή γή τό σκέπασε,
 τέταρτο, κάποιο άλλο πάλι, στή γή τήν πολύβοσκη

ἔκανε ὁ Κρονίδης Δίας, δικαιοτέρο, ἰκανό,
 ἀπό ἥρωϊκους ἀνθρώπους, θεῖο γένος, πού τοὺς λέν
 ἡμιθέους, γενιά πρώτη στήν ἀπέραντη τῆ γῆ. 160
 Πόλεμος κακός καί τούτους καί σαλαρητό φοριχτό
 ἄλλους μπρός στίς ἑφτά πύλες τῶν Θηδῶν, στήν Κάδμεια γῆ,
 τοὺς ξολόθρεψε στή μάχη γιά τό διός τοῦ Οἰδίποδα,
 κι ἄλλους πῆρε μέ καρᾶδια σέ μεγάλη θάλασσα 165
 καί στήν Τροία γιά τήν Ἑλένη μέ τά ὄμορφα μαλλιά.
 Σ' αὐτούς χώρια ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους διός καί τόπο χάρισε
 καί τοὺς στέρωσε ὁ πατέρας Δίας στά πέρατα τῆς γῆς. 168
 Κι αὐτοὶ δέδωια κατοικοῦνε, ξένοιαστο νοῦ ἔχοντας, 170
 στῶν Μαζάρων τά Νησάζια, στό βαθὴν Ὠκεανό,
 ἥρωες εὐτυχισμένοι, καί γι' αὐτούς γλυκό καρπὸ
 τρεῖς φορὲς τό χρόνο φέρνει πλούσιο ἢ ζωοδότρα γῆ.

[Τὸ σιδερένιο]

Ἄς μὴν ἔσωνα ποτέ μου μέ τοὺς πέμπτους νά ἔμαι ἐγώ,
 ἀλλὰ ἢ πρὶν νά ἔχα πεθάνει ἢ ἔπειτα νά γεννηθῶ. 175
 Γιατί τώρα γένος εἶναι σιδερένιο· καί ποτέ
 μέρα νίχτα δέ θά πάφουν κάματος καί δάσανα
 νά τοὺς φθείρουν· καί θά δώσουν ἔγνοιες οἱ θεοὶ βαριές,
 Ὅμως καί γι' αὐτούς θά σμιζοῦν τά καλά μέ τά κακά.
 Καί θά ξολοθρέψει ὁ Δίας κι αὐτὴ τῆ θνητῆ γενιά, 180
 ὅταν, μόλις θά γεννιοῦνται, θά ἔναι πιά ἀσπρομάλληδες,
 Οὔτε μέ παιδιὰ πατέρας ὅμοιος οὔτε καί παιδιὰ
 οὔτε φίλος μέ τό φίλο, σύντροφος μέ σύντροφο,
 οὔτε κι ἀδελφός θε νά ἔναι φίλος, ὅπως ἦταν πρὶν.
 Τοὺς γονιοὺς, μόλις γερνᾶνε, θε νά τοὺς περιφρονοῦν· 185
 θά τοὺς βρίζουνε κι ἀκόμα θά τοὺς λέν λόγια σκληρὰ,
 ἄθλιοι, κι οὔτε θεία δίκη θά λογιάζουν· οὔτε καί
 τοὺς γονιοὺς πού θά γερνᾶνε θε νά τοὺς φροντίζουνε· 188
 τοῦ πιστοῦ καί τοῦ δικαίου καί καλοῦ καμιὰ τιμή,
 190
 μᾶλλον τοῦ κακοῦ τό δράστη θά τιμοῦν καί τό θρασυ·
 καί τό δίκιο μέ τά χέρια, κι ἡ ντροπὴ θά ἔχει χαθεῖ,
 κι ὁ κακός συχνά θά δλάφτει τόν ἀνώτερο ἄνθρωπο,

λέγοντας ἄδικα λόγια, κι ὄρσο θέ νά ὀρξίζεται.
 Φθόνος τοὺς ἀνθρώπους ὅλους θ' ἀκλουθάει τοὺς δύστιχους, 195
 πού κακόγλωσσοι θε νά 'ναι, τρομεροῦς, χαιρέκακος.
 Καί στόν Ὀλυμπο δά τότες ἀπό τήν πλατιά τή γῆ,
 στά λευκά φορέματά τους μέ ζουμμένη τήν εἰδή,
 στή φυλή τόν ἀθανάτων κι ἡ Αἰδώς κι ἡ Νέμεση
 θε νά πάν καί θε ν' ἀφήσουν τοὺς ἀνθρώπους· καί σ' αὐτούς 200
 οἱ πιζροὶ πόνοι θά μείνουν· τοῦ κακοῦ δέν θά 'ν' γιαιτρειά.

[Τό γιράκι καί τ' ἀηδόνη]

Τώρα καί στούς βασιλιάδες πού νογᾶν μῦθο θά πῶ:
 Εἶπε ὁ γέροαας στ' ἀηδόνη μέ τήν πλουμιστή λαλιά,
 πού 'χε ἀρπάξει καί στά νύχια τό 'φευγε στά σύννεφα·
 κι αὐτό ἀνάμεσα στά νύχια καρφωμένο τά γαμψά 205
 μύρονταν θλιμμένα· κι εἶπε πρός αὐτό δεσποτιζά:
 «Ἄθλιο, τό 'χεις λημονήσει; Σέ ζοατᾶ πῶ δυνατός·
 εἶσα ἐκεῖ πού ἐγώ σέ πάω, κι ὄντας καί τραγουδιότης·
 δειπνο μου σέ κάνω, ἂν θέλω, ἢ σ' ἀφήνω λεύτερο.
 Ἄμναλος ὁ πού τά δάξει μέ τοὺς δυνατότερους· 210
 καί τή νύξη χάνει κι ἔχει καί ντροπή καί βάσανα».
 Ἔτσι τό γοργό γιράκι, τό πλατύφερο πουλί.

[Τό δίξιο καί τό ἄδικο]

Πέρση, ἄκου ἐσύ τό δίξιο, καί τή δία μὴν ξακλουθάς·
 γιατί καί κακή εἶν' ἡ δία γι' ἀνθρωπον ἀδύναμο
 κι ἄρχοντας δέν τήν ἀντέχει, μά τσακίζεται ἀπ' αὐτή, 215
 σάν οἱ σφοορές τόν ὄρουνε· κι ἀπ' τήν ἄλλη πῶ καλός
 δρόμος πού στό δίξιο φέρνει· καί τό δίξιο πῶ πολὺ
 μένει ἀπό τή δία, σάν γίνει· ἄμναλος παθός μαθός.
 Γιατί εὐθύς τρέχει κι ὁ Ὄρσος μέ στραβές κροῖσεις μαζί·
 ταραχή, καθός τή Δίκη ἄντρες τήν τραβοῦλογοῦν 220
 δωροφάγοι, καί μέ κροῖσεις στραβές κροῖουν διαφορές·
 κι αὐτή ἀκλουθάει κλαμένη μέσ σέ πόλεις καί χωριά
 καί φορόντας τόν ἄερα, κακό φέρνει στούς θνητούς,
 σ' αὐτούς πού τήν ἀποδιώχουν καί δέν κάνουν τό σωστό.

[*Ἡ εὐλογία τῆς δικαιοσύνης*]

Ὅπου ὁμως κρίσεις ἴσες καί γιά ξένους καί δικούς 225
 κάνουν, καί τό δίκιο διόλου δέν τό παραδαίνουνε,
 ἐκεῖ ἀκμάζει ἡ πολιτεία καί ἀνθοῦνε οἱ λαοί·
 καί εἰρήνη μέσ στή χώρα, πού ἔναι τῶν ἀντρῶν τροφός,
 καί ποτέ δέ φέρνει ὁ Δίας πόλεμο σ' αὐτούς κακό·
 ποτέ ἀντρες μέ ἴσια κρίση πείνα δέν τούς ἀκλουθᾶ 230
 κι οὔτε συφορά, μά γλέντια κι ἔργα ἀντάμα νοιάζονται.
 Κι ἡ γῆ διός πολύ τούς φέρνει, στά θουνά ἡ θαλανιδιά
 ἔχει ἀπάνω θαλανίδια κι ἀπό μέσα μέλισσες·
 καί πυκνόμαλλα γεμάτα μέ μαλλί τά πρόδοτα·
 καί γεννοῦν παιδιά οἱ γυναῖκες, πού νά μοιάζουν στούς γονιούς 235
 κι εὐτυχοῦν μέ τ' ἀγαθά τους πάντα· κι οὔτε φεύγουνε
 μέ καρᾶδια, μά τούς φέρνει καρπὸν ἢ ζωοδότρα γῆ.

[*Ἡ κατάρα τῆς δίας*]

Ὅμως σ' ὅσους στό νοῦ ἔχουν δία κι ἔργα ἐλεεινά,
 τιμωρία τούς φυλάει κειός πού βλέπει ἀπό ψηλά.
 Καί πολλές φορές μιά πόλη ὀλόκληρη δεινοπαθεῖ 240
 ἀπό ἓναν κακό, πού δλάφτει κι ἄθλια μηχανεύεται.
 Καί σ' αὐτούς ὁ Δίας μεγάλη ἀπ' τά οὐράνια συφορά,
 καί λοιμό καί πείνα στέλνει, κι ἀφανίζονται οἱ λαοί· 243
 κι ἡ στρατό τούς καταστρέφει πλῆθος ἢ τό τεῖχος τους 246
 ἢ καρᾶδια στά πελάγη τούς τά πάει ἄσκημα.

[*Ὁ Δίας προστάτης τῆς δικαιοσύνης*]

Βασιλιάδες, κι ἐσεῖς μόνοι τούτη τήν ὑπόθεση
 κρίνετε· γιατί κοντά εἶναι στούς ἀνθρώπους οἱ θεοί,
 κι αὐτοί κρίνουν ποιοί τούς ἄλλους μέ τίς κρίσεις τίς στραδῆς 250
 ἀφανίζουν, θεία δίκη δίχως νά λογιάζουνε.
 Καί τριάντα εἶναι χιλιάδες στή γῆ τήν πολὺδοσκη
 ἀπ' τοῦ Δία τούς ἀθανάτους τῶν ἀνθρώπων φύλακες,
 κι αὐτοί δέβαια προσέχουν κρίσεις κι ἔργα ἐλεεινά

καί φορώντας τόν ἀέρα πᾶν παντοῦ πάνω στή γῆ. 255
 Κι ἡ παρθένα εἶναι ἡ Δίκη, πού ἔν' τοῦ Δία γέννημα,
 σεβαστή στούς ἀθανάτους πού τόν Ὀλυμπο κρατοῦν,
 κι ὅταν κάποιος τήνε δλάψει, ψέγοντάς την ἄδικα,
 εὐθύς στόν πατέρα Δία πάει καί κάθεται κοντά
 καί τοῦ λέει γιά τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀδίκων τό μυαλό. 260
 ὁ λαός γιά νά πληρώσει βασιλιάδων πονηριές,
 πού τίς κρίσεις ξεστρατίζουν μέ τό νά μιλοῦν στραβά.
 Ἐπό τούτα φυλαχτεῖτε, κι ἴσια ἄς εἶν' τά λόγια σας,
 βασιλιάδες δωροφάγοι, κι ὄχι πιά κρίσεις στραδές.
 Καί κακό δικό του κάνει πού ἄλλουνοῦ κάνει κακό, 265
 κι ἡ κακή βουλὴ γιά κείνον πού τήν ἔχει πιό κακή.
 Ὅλα τοῦ θεοῦ τό μάτι τά θωρεῖ καί τά νογᾶ,
 κι ὡς κι αὐτά, σάν θέλει, βλέπει, καί δέν τοῦ ξεφεύγουνε,
 καί πῶς εἶναι τούτη ἡ δίκη, πού ἔχει μέσα ἡ πόλη μας.
 Καί λοιπόν κι ἐγώ δέ θά ἔμουν μέ ἀνθρώπους δίκαιος 270
 μήτ' ἐγώ μήτε κι ὁ γιός μου, ἀφοῦ θά ἔτανε κακό
 νά ἔσαι δίκιος, ἄν πιό δίκιο ἔχει ὁ πιό ἄδικος.
 Ἄλλά ἐλπίζω δέν τά κάνει τούτα ὁ Δίας ὁ σοφός.

[*Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δικαιοσύνης*]

Πέρση, ἐσύ μέσ στό μυαλό σου ὅλα τούτα δάλε τα
 καί τό δίκιο ἄκου τώρα, τῆ βία ξέχνα ὀλότελα. 275
 Τέτοιο στούς ἀνθρώπους νόμον ὁ Κρονίδης ἔταξε,
 ψάρια καί θεριά καί ὄρνια τ' οὐρανοῦ πετούμενα
 γιά νά τρῶνε τό ἔνα τ' ἄλλο, δίκιο ἀφοῦ δέν εἶν' σ' αὐτά·
 μά τό δίκιο στούς ἀνθρώπους ἔδωκε, τό ἀνώτερο·
 κι ἄν κανένας πού νά ξέρει τό σωστό θέλει νά πεί, 280
 σ' αὐτόν πλοῦτο ἄς δίνει ὁ Δίας, πού πολύ βλέπει μαζριά·
 κι ὅποιος μέ τῆ θέλησή του δώσει ὄρκο ψευτίσο
 καί μ' αὐτό τό δίκιο δλάψει καί μοιραῖα πλανηθεῖ,
 αὐτουνοῦ μαύρη ἡ γενιά του μένει τό κατόπι του·
 ἐνώ τοῦ σωστοῦ στόν ὄρκο μένει ἀνώτερη γενιά. 285

[*Ἀρετή καί Κακία*]

Κι ἐγὼ τὸ καλὸ πού ξέρω, Πέρση ἀνόητε, θά σοῦ πῶ·
 τήν κακότητα τήν παίρνεις εὐκόλα καί μονομιᾶς·
 δρόμος πάει ἐκεῖ στρωμένος, κατοικεῖ πολὺ κοντά·
 μά στήν ἀρετὴν ἰδρώτα δάλαν οἱ θεοὶ μπροστά·
 καί μακρὸ τὸ μονοπάτι κι ἀνηφορικό ὡς αὐτὴν 290
 καί τραχὺ εἶναι στήν ἀρχὴ του· μά σά φτάσει στήν κορφή,
 εὐκόλη δά ἔπειτα εἶναι, μόλο πού ἔναι δύσβατη.
 Πιό καλὸς αὐτὸς πού νιώθει μόνος του τὸ κάθε τί, 293
 καλὸς ὅμως εἶν' κι ἐκείνος πού ἀκούει τὸ σωστό· 295
 μά πού μήτε μόνος νιώθει μήτε ἀκούει ἀπ' ἄλλονε
 καί δέ δάζει στήν καρδιά του, τοῦτος εἶναι ἄχρηστος.

[*Ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας*]

Ἄλλὰ ἐσύ μέ τήν εὐχὴ μας στό νοῦ πάντα δούλευε,
 Πέρση, γένηνα εὐλογημένη, ἡ Πείνα γιά νά σέ μισεῖ
 καί νά σ' ἀγαπᾷ ἡ σεβάσμια Δήμητρα ἡ καλόστεφη, 300
 καί μέ διός νά σοῦ γεμίζει πάντα τὸ κελάρι σου·
 γιατί ἡ Πείνα δέδαια μόνο τ' ἄεργου εἶναι σύντροφος·
 θεοὶ κι ἄνθρωποι μισοῦνε κείνον πού ζεῖ ἄεργος,
 μέ τούς κολοδοὺς κηφῆνες ὅμοιος στή διάθεση,
 πού τῶν μελισσῶν τὸ μόχθο ἀφανίζουν τρώγοντας· 305
 μά ἐσύ τῆ δουλειά σου ἀγάπα κάλλιο κι ὅπως πρέπει της,
 νά γεμίζουν τὰ κελάρια μέ καρπὸ στήν ὥρα του.
 Ἄπό τῆ δουλειά εἶν' οἱ ἄντρες μέ κοπάδια καί μέ διός,
 κι ἐργαζόμενος πιό φίλος εἶσαι στοὺς ἀθάνατους, 309
 Ἡ δουλειά ντροπὴ δέν ἔχει, ντροπὴ ἔχει ἡ τεμπελιά, 311
 Κι ὁ ἄεργος θά σέ ζηλέψει ταχιά πού μέ τῆ δουλειά
 θά πλουτεῖς· καί μέ τόν πλοῦτο πάει ἀξία καί τιμὴ,
 Σάν θεὸς ἐσύ θέ νά ἴσουν, κι ἡ δουλειά τὸ πιό καλό,
 ἄν, καθὼς σοῦ παραγγέλνω, τὸ κουτό σου τὸ μυαλό 315
 ἀπ' τὰ χτήματα τὰ ξένα τὸ γυρίσεις στή δουλειά.
 Καί κακὴ ντροπὴ τόν ἄντρα τῆς ἀνάγκης ἀκλουθᾷ,
 ἡ ντροπὴ πού τοὺς ἀνθρώπους πολὺ βλάφτει κι ὠφελεῖ·
 ντροπὴ δέδαια μέ τῆ φτώχεια, θάρρος μέ τόν πλουτισμό.

[Πλοῦτος καί Ἀρετή]

Χρήματα ὄχι τ' ἀρπαγμένα, πῶ καλὰ τ' ἀπό θεοῦ. 320
 Γιατί κι ἂν κανένας πάρει μέγα πλοῦτο δίκαια
 μέ τά χέρια ἢ μέ τό λόγο, καθῶς γίνονται πολλά,
 – ὅσο δόδοια τό κέρδος τοῦς ἀνθρώπους ξεγελά,
 κι ὅσο τήν παραμερίζει τή ντροπή ἢ ἀναίδεια –
 οἱ θεοί ταχιά ἀφανίζουν τοῦτον καί τό σπίτι του, 325
 καί γιά λίγο μόνο χρόνο μένει ὁ πλοῦτος σύντροφος.

Στό ὑπόλοιπο τοῦ ἔργου, στίχοι 327 – 828, ὁ ποιητής διατυπώνει ὁδηγίες γιά τίς σχέσεις μέ τοῦς ἄλλους ἀνθρώπους, τή φίλια, τό γάμο καί τήν οἰκογένεια, καθῶς καί γιά τίς ἐργασίες, τή σπορά, τή συγκομιδή, τή ναυτιλία καί τό ἐμπόριο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- Στ. 1. Ὁ Ἡσίοδος, σύμφωνα μέ τήν παραδομένη συνήθεια, ἀρχίζει τό ἔργο του μέ ἐπίκληση στίς Μοῦσες, πού, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, προστάτευαν ὅσους ὑπηρετοῦσαν τίς τέχνες καί τά γράμματα.
- Ὁ ποιητής στρέφεται μέ ιδιαίτερη εὐγνωμοσύνη στίς Μοῦσες, γιατί, ὅπως ὁ ἴδιος λέει, τόν καιρό πού αὐτός, φτωχός νέος, ἔβουσε πρό-
βάτα στόν Ἐλικώνα, τοῦ φανερώθηκαν καί τοῦ ἔμαθαν τήν ποίηση.
- Στ. 10. Πέρσης εἶναι τό ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἡσίοδου. Τά δύο ἀδέλφια εἶχαν κάποια διαφορά γιά τά κληρονομικά. Ὁ ποιητής ἔχει κατηγο-
ρήσει τόν Πέρση ὅτι δέ μοίρασε σωστά τά πατρικά χτήματα καί ὅτι κράτησε γιά τόν ἑαυτό του περισσότερο ἀπ' ὅσα ἔπρεπε· ἔτσι ἔφα-
σαν στά δικαστήρια. Τό ἔργο εἶναι γεμάτο ἀναφορές καί ὑπομνήσεις
στή δίξη πού πρόκειται νά γίνει. Ὁ ποιητής ἀπευθύνεται στόν
ἀδελφό του μέ πολλές νουθεσίες καί παρακλήσεις, σέ μιά τελευταία
προσπάθειά του, μήπως καταφέρει νά τόν σταματήσει ἀπό τίς αὐθαί-
ρετες ἐνέργειές του. Ἐπίσης ὁ ποιητής προσπαθεῖ νά διαφωτίσει γιά
τό θέμα τήν κοινή γνώμη τῆς πατρίδας του καί νά προδιαθέσει εὐ-
νοικά τοῦς δικαστές, ἄν καί ἀφήνει νά φανεῖ ὅτι δέν τοῦς ἔχει ἐμπι-
στοσύνη, ἀφοῦ τοῦς κατηγορεῖ ἀπροκάλυπτα ὅτι ἔχουν δωροδοκηθεῖ
ἀπό τόν ἀδελφό του.
- Στ. 11. Ὁ Ἡσίοδος, στή «Θεογονία» του, 225 ἐπ., μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ Νύ-
χτα γέννησε τήν Ἐριδα (= τή Διχόνοια) τή «σκληρόκαρδη» καί ὅτι
αὐτή μέ τή σειρά της γέννησε τόν Πόνο, τή Λήθη, τά Βάσανα, τίς
Συμπλοκές, τίς Μάχες, τά Φονικά, τίς Ἀνθρωποκτονίες, τίς Φιλονι-
κίες, τά Ψέματα, τίς Λογομαχίες, τίς Ἀμφισδητήσεις, τήν Ἀνομία, τή
Συφορά καί τόν Ὄρκο, «πού πάρα πολύ δασανίζει τοῦς ἀνθρώπους
πάνω στή γῆ, ὅταν κάποιος μέ τή θέλησή του δώσει ὄρκο καί τόν
παραδεῖ». Μέ τήν καλή Ἐριδα ὁ ποιητής ἐννοεῖ κάθε εὐγενική
ἀμίλλα γιά τή δημιουργία.
- Στ. 14. Ὁ ποιητής, γόνος εἰρηνικῆς ἀγροτικῆς οἰκογένειας, νιώθει ἀπο-
στροφή γιά τόν πόλεμο καί τόν θεωρεῖ συφορά καί κατάρα γιά τοῦς
ἀνθρώπους. Ἔτσι, πιο κάτω, στό μῦθο γιά τά πέντε γένη, στ. 144 –
165, δείχνει πῶς τό χάλκινο καί τό ἥρωικό γένος τῶν ἀνθρώπων ἐκ-
φυλίστηκαν καί χάθηκαν ἀπό τή γῆ μέ τόν πόλεμο.

Στ. 39. Βασιλιάδες είναι οι τοπικοί άρχοντες της πατρίδας του ποιητή, που σύμφωνα με τη μορφή του κράτους της εποχής του είχαν και το δικαίωμα να δικάζουν.

Αυτοί άνηκαν στην άριστοκρατική τάξη, και ο ποιητής, φτωχός αγρότης, δεν κατορθώνει να κρύψει το μίσος του γι' αυτούς. Βλ. και τους στ. 202 έπ., 220 έπ., 248 έπ., 261 έπ., 263 έπ.

Στ. 40. Το νόημα των στίχων είναι ότι ή ευτυχία δεν οίκοδομείται στο πιο πολύ, *αλλά σ' έζεινο που δεν ξεπερνά το μέτρο και στην ίζανότητα να εποφείλεται κανείς και από τά πιο άσημαντα προϊόντα της γης του.*

Στ. 48. Ο Προμηθέας, γιός του Ίαπιτου, ενός από τους Τιτάνες, πρώτα παιδιά του Ουρανού και της Γης, που ο Δίας κατά την Τιτανομαχία τους γκρέμισε στα Τάρταρα, γιατί δεν ήθελαν να παραδεχθούν την έξουσία του. Ο Ηοσίοδος έχει έλθεισι τό μύθο του Προμηθέα και της Πανδώρας και στη «Θεογονία» του, στ. 506 – 616. Έπει μαθαίνουμε ότι ο Ίαπιτός (ο Άγέροχος) ζευγαρώθηκε με την Ώκεανίδα Κλυμένη (τήν Υπεροχη) και έφερε στον κόσμο τόν Άτλαντα (τόν Άνθεκτιζό), τό Μενότιο (τόν Ελίμινο), τόν Προμηθέα (τόν Προνοητικό) και τόν Έπιμηθέα (τόν Ελινομητικό), τέσσερις γιούς που ποτέ δεν παραδέχτηκαν τόν εξάδελφό τους, τό Δία, στο θρόνο του Όλύμπου και έζανααν ό,τι μπορούσαν για να δυσκολέψουν τή διαίλειά του. Μάλιστα ο Προμηθέας, για να μειώσει τό κέρος του Δία ως βασιλιά του ουρανού, τόμησε να δώσει από τά σφάγια της θυσίας τά ψαχνά στους ανθρώπους και να προσφέρει στο θεό τά λίπη και τά κόκαλα, και έτσι να κλέψει τη φωτιά από τους θεούς και να τή χαρίσει στους ανθρώπους. Τιμωρόντας τους ο Δίας, έδωκε τόν Έπιμηθέα να φέρι στους ανθρώπους τή γυναίκα, «κακό αντί καλό», άναγκασε τόν Άτλαντα να σηκώσει αιώνια τόν ουρανό, αφαννοδόλησε τό Μενότιο και τόν γκρέμισε στο έρεός και έδισε τόν Προμηθέα σ' έναν πάσσαλο, όπου κάθε μέρα κατέβαινε ένας άιτός και έτρωςε τό σκόπι του τιμωρημένον.

Στ. 59. Ο μύθος της Πανδώρας είναι, σε μετάπλαση, ο ίδιος ο πανάρχαιος μύθος της Γης, αυτής που χαρίζει τά πάντα στα παιδιά της. Η διασκευή του φαίνεται ότι επινόηθηκε από τους Έλληνες, όταν έγκασταστάθηκαν στον έλλαδικό χώρο, και άποσκοπεί στο να δυσφημίσει και να γελοιοποιήσει τή λατρεία της Μητέρας – Γης και τους ιητροαρχικούς θεομούς της κοινωνίας τών Προελλήνων. Στο μύθο, και στη μορφή του μάς προσφέρεται, διαφαίνεται ή άρχαία λαϊκή πεποίθηση ότι οι πρώτοι άνθρωποι ζούσαν άπλά μέσα στη φύση σε μία κατάσταση παραδεισιακή και ότι ή κατάρσταση αυτή κάποτε τεματίστηκε με συνέπειες πολύ δυσάρεστες για τόν άνθρωπο: τήν πτώση του, δηλαδή τήν όριστική και δίαιη απομάζαρσή του από τή φύση και τήν

ἐγκατάλειψή του ἀπό τούς θεούς. Ὁ ρόλος τοῦ Προμηθέα, μέ τήν προσφορά τῆς φωτιᾶς, δείχνει πῶς ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου ἀντισταθμίζεται ὡς ἓνα ὄραμα μέ τό ἐλεύθερο πνεῦμα καί τήν ἐπινοητική καί δημιουργική δύναμή του, πού ἔχει τήν καταγωγή τῆς ἀκριβῆς στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τή φύση καί στίς συναζόλουθες ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων. Ὅμως ἡ σημασία τῆς φωτιᾶς καί τῆς γυναικας στό μῦθο ἐπιβάλλει σ' αὐτόν ὡς κυρίαρχη ἰδέα τήν ἀπαισιόδοξη ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων λαῶν ὅτι ὄχι μόνο γιά κάθε κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ ἀλλά καί γιά τήν ἴδια τή χαρά τῆς ζωῆς τό τίμημα εἶναι πολύ μεγάλο: Ἡ χρήση τῆς φωτιᾶς μεγαλώνει ὀλοένα τήν ἀπόσταση ἀπό τή φύση καί ἡ παρουσία τῆς γυναικας ἀποτελεῖ τιμωρία, αὐτοκαζοῦ καί πηγή δυστυχίας. Ἡ περιγραφή τοῦ χαρακτήρα τῆς γυναικας σ' αὐτό τό μῦθο ἀντιστοιχεῖ στήν ἀντίληψη πού ἔχει ὁ ἀκαλλιέργητος χωριάτης γιά τή σύντροφο τῆς ζωῆς του, πού δέν τή βλέπει ὡς προσωπικότητα, ἐνῶ τοῦ εἶναι ξένη ἡ ἰδέα ὅτι τά πολλά ἐλαττώματα τῆς γυναικας ἔχουν τή ρίζα τους στά λίγα δικαιώματα πού τῆς ἀναγνωρίζει ἡ πατριαρχική κοινωνία.

Στ. 61. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι καμωμένος ἀπό χῶμα καί νερό ἦταν πολύ διαδομένη στοὺς ἀρχαίους λαούς. Ἀκόμα καί ὁ φιλόσοφος Ξενοφάνης, δυό αἰῶνες ὕστερα ἀπό τόν Ἡσίοδο, διδάσκει, ἀπόστ. 29: «Ὅλοι ἀπό χῶμα καί νερό εἴμαστε καμωμένοι».

Στ. 68. Ἀργοκτόνος εἶναι ὁ Ἔρμης, γιατί σκότωσε τόν Ἄργο, ἓνα φύλακα μέ ἑκατό μάτια, πού κατὰ διαταγή τῆς Ἥρας φρουροῦσε δέσμια καί μεταμορφωμένη σέ ἀγέλαδα τήν Ἴο, ἀγαπημένη τοῦ Δία.

Στ. 84. Ἐπιμηθέας ὁ ἀδελφός τοῦ Προμηθέα. Γιά τήν τύχη του βλ. σημ. στ. 48.

Στ. 106 ἐπ. Ὁ μῦθος γιά τά πέντε γένη, ὅπως καί ἐκεῖνος τοῦ Προμηθέα καί τῆς Πανδώρας, δέν εἶναι ἐπινοήμα τοῦ Ἡσιόδου, ἀλλά ἔχει λαϊκή προέλευση καί πολύ παλαιά ἱστορία. Μᾶς εἶναι γνωστά ἀρχαία περσικά καί ἰνδικά κείμενα μέ αὐτό τό μυθικό σχῆμα. Στόν περσικό μῦθο ὁ Ζαρατούστρα παρακαλεῖ τό θεό του Ἀχούρα Μάδα να τοῦ χαρίσει παντογνωσία, ὁ θεός τοῦ προσφέρει ἓνα ποτήρι νερό, ὁ Ζαρατούστρας τό πίνει, καί τότε φανερώνεται μπροστά του τό ὄραμα ἐνός δέντρου μέ τέσσερα κλαδιά, ἓνα χρυσοῦ, ἓνα ἀσημένιο, ἓνα χάλκινο καί ἓνα σιδερένιο. Ὁ θεός ἐξηγεῖ στό Ζαρατούστρα: Οἱ ρίζες τοῦ δέντρου εἶναι ὁ ἀόρατος κόσμος, πού ἔχω δημιουργήσει, τά τέσσερα κλαδιά εἶναι τά τέσσερα γένη πού ἀρχίζουν μ' ἐσένα καί θά φτάσουν ὡς τό τέλος τοῦ κόσμου· ἡ δική σου γενιά εἶναι ἀπό χρυσοῦ, οἱ ἐπόμενες ἀπό ἀσημί, ἀπό χάλκο, ἀπό σίδηρο, κάθε μιὰ χειρότερη ἀπό τήν προηγούμενη τῆς· ἡ τελευταία θά φέρει τήν ξένη κυριαρχία τῶν Ἐξωσμένων, τήν παρακμή τῆς θρησκείας καί τῆς ἠθικῆς, τήν ἀνα-

τροπή της φύσεως στο σύνολό της. Τότε θά ξεθρει ὁ λυτρωτής.

Στὴν Ἰνδουική «Μαχαβαράτα», 3.11.234 ἑπ., ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ χωρίζεται σὲ τέσσερις μεγάλες περιόδους, σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ αὐτὲς κυριαρχεῖ ἓνα ὀρισμένο γένος ἀνθρώπων μὲ δικὰ του ιδιαίτερα γνωρίσματα. Πρῶτα κυριαρχεῖ τὸ γένος Κρίτα, ποῦ σημαίνει Πράξι, καὶ τότε τὸ δίκιο ἐφαρμόζεται στὸ ἀξέροιο καὶ τὰ ἔργα δὲν εἶναι μάταια. Ἀγοραπωλησιεῖς δὲ γίνονται καὶ ἀπαγορευεῖς δὲν ἰσχύουν. Ἡ πραγματώση τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ ἀσκησιὴ εἶναι αὐτοσκοπός. Ἀρρώστιες, πόνος, φόβος, μίσος εἶναι ἀγνωστα. Ὁ θεὸς καὶ ἡ ψυχὴ ὄλων τῶν ὄντων εἶναι ἀπὸ φως. Ὑστερα ἔρχεται τὸ γένος Τρήτα. Τότε τὸ δίκιο ἐφαρμόζεται κατὰ τὰ 3/4 καὶ ὁ θεὸς ἀπὸ καθαρό φῶς γίνεται κόκκινος. Οἱ ἄνθρωποι δὲν παραμελοῦν τὴ λατρεία καὶ τὴ δικαιοσύνη, εἶναι ὅμως ἀπλῶς καλοί, ὄχι ἀριστοὶ ὅπως οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι. Ἐγκαινιάζονται οἱ θυσίαι καὶ ὀρισμένα ἦθη καὶ ἔθιμα. Ὑστερα ἔρχεται τὸ γένος Ντβατάρα, καὶ τότε τὸ δίκιο ἐπικρατεῖ μόνο κατὰ τὸ μισό, ἐνῶ ὁ θεὸς γίνεται κίτρινος καὶ ἡ σοφία του μοιράζεται σὲ τέσσερα, ὥστε οἱ ἄνθρωποι δυσκολεύονται νὰ τὴ ὀροῦν ὀλόκληρη. Ὄρισμένα πάθη κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους, πλάνη καὶ ἀρρώστιες καὶ πόνος. Τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τὰ περιμένει ἡ φθορά, γιατί εἶναι λιγὰρ σὲ δικαιοσύνη. Τέλος ἔρχεται τὸ γένος Κάλι. Τότε τὸ δίκιο ἐπικρατεῖ μόνο κατὰ τὸ 1/4 καὶ ὁ θεὸς γίνεται μαύρος. Οἱ ἐντολὲς τοῦ θεοῦ, ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ θυσίαι ἐγκαταλείπονται ἀπὸ τοὺς ἄνθρωπους. Ἀρρώστιες, πόνος, δυστεχνηματα, μίσος, φόβος καὶ πείνα κυριαρχοῦν. Ὄταν ὁ κύκλος τῆς ζωῆς ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἀρχή, τὸ δίκιο θά ἐπικρατήσει πάλι στὸ ἀξέροιο καὶ νέοι ἄνθρωποι θά φανοῦν.

Τὰ τέσσερα γένη τῆς περσικῆς καὶ τῆς Ἰνδουικῆς ἐκδοχῆς στὸν Ἡσίοδο ἔχουν γίνει πέντε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποῦ αἰθανόταν ὁ Ἕλληνας ἐπικὸς νὰ ἐντάξει σ' αὐτὸ τὸ ἱστορικό σχῆμα ἀκόμα καὶ τὰ ἱνδουικάματα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως, δηλαδὴ τὴ μεγάλη γενεὰ τῶν ἡρώων τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ποῦ εἶχε ἄμεσα προηγηθεῖ. Ἐπὶ ὁ Ἡσίοδος, γιὰ νὰ μὴν προδώσει τὴ συνειδήση τοῦ λαοῦ του, αὐτὴν ποῦ στὰ χρόνια του εἶχε χορηφωθεῖ μὲ τὴν ἀκμὴ τοῦ ἡρωικοῦ ἔπους, διακόπτει σὲ καίριο σημεῖο τὴν ἀπαισιόδοξη περιγραφή τοῦ ξεπεσμοῦ τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ παρεμβάλλει ἀνάμεσα στὸ χάλκινο καὶ στὸ σιδηρένιο τὸ γένος τῶν ἡρώων τοῦ τρωικοῦ καὶ τοῦ θηβαϊκοῦ κυκλῶν, ποῦ τους ἐξυμνεῖ ὡς ἡμῆθους, ἀκριβῶς ὅπως τοὺς εἶχε θελήσει ἡ ἑλληνικὴ λαϊκὴ συνειδήση. Ἄν δὲν συνέτρεχε αὐτὸς ὁ λόγος, ὁ Ἕλληνας ποιητὴς δὲ θά χροιαζόταν νὰ προσθέσει στὸ σχῆμα ἓνα γένος, καὶ μάλιστα νὰ τὸ παρουσιάσει μετὰ τὸ χάλκινο, ἀφοῦ στὴ συνειδήση του δὲν ἦταν ξένο τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀνήκει στὴν ἐποχὴ τοῦ χάλκου. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ἑλληνικὴ παραύλακὴ διασώζει καὶ τὰ συστατικά στοιχεῖα καὶ τὸν ἀπαισιόδοξο

χαρακτήρα του ανατολικού μύθου: Γά ἴδια *μέταλλα*, στὸν ἴδιο ἀριθμὸ καὶ στὴν ἴδια διαδοχικὴ σειρά, ἀπὸ τὰ ευγενέστερα στὰ εὐτελέστερα – στὴν ἰνδιχὴ *παραλλαγή* τὰ χρώματα ἀντιστοιχοῦν περίπου στὰ *μέταλλα*: τὸ χρώμα τοῦ φωτός στὸ χρυσό, τοῦ ζιτρίνου στὸ *χάλκο*, τοῦ μαύρου στὸ σίδηρο. Καὶ ἡ ἰδέα ὅτι τὸ ἀνθρώπινο γένος προοδευτικῶς ξεπέφτει, ὅτι γάθε ἐπόμενῃ γενιά ἔχει φῶς εὐτελέστερῃ, εὐτυχία καὶ δικαιοσύνη λιγότερῃ, δυστυχία καὶ ἀθλιότητα περισσότερῃ, εἶναι ἡ ἴδια. Ὅμως ὑπάρχουν καὶ διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν Ἡσίοδο καὶ στὰ πρότυπά του. Ἐνῶ στὶς ἀνατολικὲς ἱστορίες διατελόνται ἡ πίστη στὴν ἀναζύληση τὸν πάντων, ἐπομένως καὶ τοῦ καλοῦ, στὸ ἑλληνικὸ ζάιμενο γὰτι τέτοιο ρητὰ τουλάχιστο δὲ δηλώνεται ἡ ἀνεκπλήρωτῃ εἰρήνη τοῦ ποιητῆ, ὁ ἴδιος νὰ γεννιόταν ἢ πρὶν ἢ ὕστερα ἀπὸ τὸ σιδηρένιο γένος, δὲν ξέρομε ἀν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προϋποθέσουμε τὴν πίστη του στὴν ἐπιστροφή τοῦ καλοῦ. Ἐπίσης ἐνῶ στὶς ἀνατολικὲς *παραλλαγές* τοῦ μύθου ἡ περιγραφή τοῦ ξεπεσμοῦ, δηλαδή ἡ ἀπαισιόδοξῃ θεώρησι προχωρεῖ χωρὶς διαζοπή, στὸν Ἡσίοδο διακόπτεται μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ ἡρωικοῦ γένους καὶ ἴσως μὲ τὴ λαϊκὴ πίστη ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ χρυσοῦ γένους ἐνεργοῦν ὡς ἀγαθοποιὰ πνεύματα καὶ παραστέζουν τοὺς θνητοὺς προστατιετικά.

Ὁ μῦθος γιὰ τὰ πέντε γένη, ὅπως μᾶς τὸν παραδίδει ὁ Ἡσίοδος, εἶναι, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἡ πρώτη ἑλληνικὰ γραμμένη ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ συνάμα ἡ πρώτη φιλοσοφικὴ θεώρησι τοῦ ἀνθρώπινου δίου καὶ πολιτισμοῦ. Μὲ τὸ χρυσὸ γένος περιγράφεται μιὰ περίοδος τῆς ἀνθρωπότητος πρὶν ἀπὸ γάθε κοινωνικὸ θεσμὸ καὶ γάθε τεχνολογία, τότε πού οἱ ἄνθρωποι, χωρὶς φαστὰ, γεωργία καὶ ναυτιλία, ζοῦσαν ἀπλᾶ μέσα στὴ φύση, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, καὶ τρέφονταν μὲ ὄ,τι προσέφερε ἡ γῆ μόνη της, χωρὶς καλλιέργειες. Αὐτὴ ἡ περίοδος ἀντιστοιχεῖ στὴν κατάσταση πού προϋποθέτει ὁ μῦθος τῆς Πανδώρας καὶ τοῦ διόλτιου παραδείσου. Μὲ τὸ ἀσημένιο γένος περιγράφεται μιὰ περίοδος *μητριοσχίας*. Ἐδῶ ὁ μῦθος ἐποδηλῶνει γενικά μιὰ κατάσταση, καὶ δὲν τρέπει νὰ νοηθεῖ κατὰ γράμμα, διαφορετικῶς θά ἔμενε ἀνεξήγητο τὸ πῶς οἱ μητέρες μετὰ τὴν ὀμοιότητά τους ζοῦσαν τουλάχιστο ἐκατὸ χρόνια, δηλαδή ὅσα κατὰ τὴν περιγραφὴ χρειάζονταν γιὰ νὰ ἀναθρέψουν τὰ παιδιά τους, ἐνῶ δηλώνεται ὅτι γενικά οἱ ἄνθρωποι, μόλις ἔφταναν στὴν ἠθῆ, πέθαιναν. Μὲ τὸ χάλκινο γένος σημεῖώνεται ἡ περίοδος πού ἔζησαν οἱ πρόμοιοι Ἕλληνες, ὄσοσοι, πού ἤξεραν νὰ δουλεύουν τὸ χάλκο. Μὲ τὸ ἡρωικὸ γένος προσφέρεται μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὶς γενιές τῆς ἀκμῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού δέδομαι δὲν εἶναι ἄλλες ἀπὸ ἐκείνες τῶν πρόμοιων Ἑλλήνων. Τέλος τὸ σιδηρένιο γένος εἶναι οἱ Δωριεῖς, πού μὲ τὰ σιδηρένια ὄπλα τους κατέστρεψαν τὸ μυκηναϊκὸ πολιτισμὸ.

Στ. 111. Ὁ Ἡσίοδος παρουσιάζει ἐδῶ τὸν Κρόνο σάν εὐτυχισμένον βασιλιά

καί *καλόκαρδο πατέρα ανάμεσα στους άγιους ανθρώπους του χου-
σου γένους*, ενώ στη «Θεογονία», στ. 154 – 210 καί 453 – 506, μάς
τόν έχει περιγράψει σαν ένα πνεύμα σκληρό καί κακοπροαίρετο, πού
άσροφτηιάζει τόν πατέρα του, τόν Ουρανό, καί καταδουροχθίζει τά
ΐδια τά παιδιά του. Έπειδή ή «Θεογονία» άποτελεί συστηματικότερο
οιδίλιο τής άρχαίας θρησκείας, είμαστε ύποχρεωμένοι νά δεχτοίμε ότι
ή παρουσίαση τού Κρόνου σ' αυτήν είναι πιό έγκυρη καί ότι στά
«Έργα» ό ποιητής, ή ό μύθος πρίν από αυτόν, μεταχειρίζεται συμβό-
τικά τόν Κρόνο ως προελληνική θεότητα, για νά δηλώσει τή μορφή
λατρείας σ' ένα πολύ μακρινό παρελθόν. Η φράση «σαν στόν ουρανό
δουλεύει», για τόν Κρόνο, δέν είναι τυχαία. Για τόν Κρόνο πίστευαν
οί άρχαίοι ότι, άφοϋ ό Δίας τού πήρε τό θρόνο τού ουρανού, άργό-
τερα τόν άφησε νά βασιλεύει στά Νησιά τών Μαζάρων. Έτσι ή
φράση θέλει νά όρίσει τήν έποχή τού χουσου γένους στην πρώτη βα-
σιλεία τού Κρόνου. Παροιμιακή φράση: «Ό επί Κρόνον οίος».

Στ. 118. «Ότι ή γη έφερε μόνη καρπό άποτελεί αναφορά σέ μιá έποχή πρίν
άπό τήν έπινόηση τής γεωργίας, όποτε οί άνθρωποι τρέφονταν μέ
καρπούς από δέντρα καί φυτά πού δέν κάλλιεργούσαν.

Στ. 122. Τό ότι οί άνθρωποι τού χουσου γένους έγιναν *κατά πνεύματα* πού
προστατεύουν τούς ανθρώπους ανταποκρίνεται σέ *άρχαία λαϊκή πί-
στη* στην ύπαρξη *αγαθοποιών καί προστατευτικών πνευμάτων*. Πα-
ροιμια είναι ή χριστιανική, λαϊκή έπίσης, πίστη σέ κάποιον «*φύλακα
άγγελο*». Δέν είναι άπόλυτα όρθαίο άν οί τριάντα χιλιάδες «*άπ' τού
Δία τούς άθάνατους τών ανθρώπων φύλακες*», πού αναφέρει ό 'Ησι-
όδος στό στ. 251, ταυτίζονται μέ αυτά τά πνεύματα τού χουσου γέ-
νους. Άξίζει νά σημειωθεί ότι άκόμα καί ό Πλάτων, στόν «Κρατύλο»
του, 398α, λέει πώς «*άν κάποιος άνθρωπος είναι καλός, κρατάει από
έξαινο τό χουσο γένος*».

Στ. 138. Κρονίδης ό Δίας, ως γιός τού Κρόνου.

Στ. 140. Μάκαρες οί μαζάριοι, οί ευτυχισμένοι. Για φανταστικά Νησιά τών
Μαζάρων μιλά ό ποιητής στό στ. 171.

Στ. 146. «Θλιβερά νοιάζονταν Έργα τού Άρη», δηλαδή ήταν φιλοπόλεμοι.
Γι' αυτό «*κι άπ' τά ΐδια τους τά χέρια τούτο δαμαστήσανε*», όπως
λέει άμέσως έπειτα ό ποιητής, στ. 152. Για τήν άποστοφή τού 'Ησι-
όδου στόν πόλεμο *δλ.* σημ. στ. 14.

Στ. 147. «Όπτε σάροι τρώγαν». Αναφορά σέ μιá έποχή τής άνωθρότητας
πρίν από τή σιτοκαλλιέργεια. Άλλά ή έποχή αυτή πρέπει νά προηγή-
θηκε από τήν έποχή τού *καλού*, πού θέλει νά δηλώσει ό ποιητής μέ
τό *χάλκινο γένος*.

Στ. 160. Οί ήμίθεοι κατά τήν άρχαία πίστη, όπως οί ήρωες καί οί δαίμονες.

- ἀποτελοῦσαν μιά τάξη ἀνάμεσα στους θεούς καί στους ἀνθρώπους.
- Στ. 161. ἔπ. Ἐδῶ ἔχουμε τήν πιό ἀρχαία ἀρητιζή ροιτιζή στά λαϊκά ἰνδάλματα τῆς πολεμικῆς λογοτεχνίας, τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ ἥρωικοῦ ἔπους γενικά. Ὁ Ἡσίοδος εἶναι συνεπῆς μέ τό φιλέριονικό ἰδανικό του. Βλ. σημ. στ. 14.
- Στ. 162. Κάδμεια γῆ ἢ Θῆβα, πού θεμελιώθηκε ἀπό τόν Κάδμο, μυθικό βασιλιά πού ἦρθε ἀπό τή Φοινίκη.
- Γιά τούς πολέμους καί τά τραγικά γεγονότα γύρω ἀπό τή Θῆβα μαθαίνουμε πολλά ἀπό ὀρισμένες τραγωδίες πού σώθηκαν.
- Στ. 171. Τά νησιά τῶν Μακάρων τά φαντάζονταν οἱ ἀρχαῖοι στή μακρινή Δύση, στά πέρατα τοῦ κόσμου. Ἡ ἰδέα πού εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τόν Ὠκεανό ὡς τά χρόνια τοῦ Ἡσιόδου τόν θέλει ποταμό πού περιτρέχει τή γῆ ὀλόκληρη, ἐνῶ τήν ἴδια τή γῆ, ὡς στεριά τή φαντάζονταν σάν νησί, σάν μιά καί μοναδική ἡπειρο, πού δρέχεται ὀλόγυρα ἀπό τόν ποταμό Ὠκεανό.
- Στ. 199. Αἰδώς, προσωποποίηση τῆς συστολῆς, Νέμεση, μορφή πού ἐπιδίδει τήν ὀρθή ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης καί τῆς εὐτυχίας γιά τούς ἀνθρώπους.
- Στ. 202. Γιά τούς βασιλιάδες βλ. τή σημ. τοῦ στ. 39.
- Στ. 202 ἔπ. Ὁ μῦθος τοῦ γερακιοῦ καί τοῦ ἀηδονιοῦ εἶναι λαϊκός, καί ὁ Ἡσίοδος τόν ἐντάσσει στό ἔργο του, γιατί τόν δοῦν νά δείξει τήν αὐθαιρεσία τοῦ δυνατοῦ ἀπέναντι στόν ἀδύνατο. Πρόκειται γιά ἕναν ἀπό τούς ἐλάχιστους μῦθους μέ ἥρωες ζῶα, πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό συγγραφεῖς ἀρχαιοτέρους τοῦ Αἰσώπου.
- Στ. 210. Ἡ πρόταση «ἀμυαλός ὁ πού τά δάζει μέ τούς δυνατότερους» φανερόναι ξεχωριστή λαϊκή εὐστοχία στήν ἀποκάλυψη τοῦ παραλογισμοῦ τῆς επιχειρηματολογίας τοῦ δυνατοῦ, πού ἀποδίδει σέ κάποια λογική ἀντίληψη τῆς αὐθαιρεσίας του. Εἶναι φανερό ὅτι τό ἀηδόνι οὔτε διανοήθηκε ποτέ νά ἀντιμετωπηθεῖ μέ τό γέρας!
- Στ. 218. Ἡ φράση «παθός μαθός», στά ἀρχαῖα «παθῶν μαθῶν», εἶχε γίνει παροιμία ἤδη ἀπό τόν καιρό τοῦ ποιητή.
- Στ. 219. Γιά τόν Ὅρκο βλ. σημ. στ. 11.
- Στ. 220. Ἀπό τή «Θεογονία», στ. 901 ἔπ., μαθαίνουμε ὅτι ἡ Δίκη, ἡ Εἰρήνη καί ἡ Εὐνομία εἶναι οἱ τρεῖς Ὁρες, θυγατέρες τοῦ Δία καί τῆς Θέμιδας, καί ὅτι αὐτές νοιάζονται γιά τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἡρόκλητος, ἀπόσπ. 100, λέει γι' αὐτές ὅτι φέρνουν ὄλα τά ἀγαθά στους ἀνθρώπους, καί εἰδικά γιά τή Δίκη, ἀπόσπ. 94, ὅτι ἔχει δοθηούς τῆς τίς Ἐρινύες.
- Στ. 225. ἔπ. Ἡ περιγραφή μᾶς θυμίζει τόν παράδεισο τοῦ χρυσοῦ γένους.

ἐνῶ ὑποτίθεται ὅτι ἀναφέρεται στήν ἐποχή τοῦ σιδερένιου. Ἐδῶ ἡ πίστη τοῦ ποιητῆ στή δικαιοσύνη καί στήν εἰρήνη περιορίζει τήν ἀπαισιοδοξία του γιά τή μοίρα τοῦ ἀνθρώπου.

Στ. 229. Γιά τόν πόλεμο βλ. σημ. στ. 14.

Στ. 251. Βλ. σημ. στ. 122.

Στ. 271. Ἐπί αὐτό τό στίχο μαθαίνουμε ὅτι ὁ ποιητής εἶχε καί γιό.

Στ. 311. Ὁ στίχος στή μορφή τοῦ κειμένου «ἔργον δ' οὐδέν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος» ἦταν ἀπό τά πιό γνωστά γνωμικά ἀπό τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ὁ Ἡσίοδος, ἀνθρώπος τῆς γῆς, προσπερνᾷ μέ ἀδιαφορία τίς ἀρετές τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως καί προβάλλει ὡς ἀρετή τήν ἐργασία, πού ὡς τότε εἶχε ἀξία μόνο γιά τοὺς δούλους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ. 7 - 14
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	» 15 - 28

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	» 31 - 36
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	» 37 - 47
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	» 48 - 55

ΕΚΔΟΣΗ Γ΄, 1979 (I) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 170.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3141/12-1-1979

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΔΟΣΕΩΝ Α.Ε.

© 2010 OWL SOCIETY